

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังหัวข้อต่อไปนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานบริบทชุมชนไทลื้อลวงเหนือ
2. การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในโรงเรียน
4. การสร้างจิตสำนึก
5. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ข้อมูลพื้นฐานบริบทชุมชนไทลื้อลวงเหนือ

1. ประวัติความเป็นมาของไทลื้อ

“ลื้อ” เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลไท คือ ไทลื้อ หรือ ไตลื้อ ชาวไทลื้อนิยมตั้งบ้านเรือนอยู่ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำและที่ราบระหว่างภูเขา โดยมีแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสายสำคัญที่ไหลผ่านดินแดนสิบสองปันนา ซึ่งชาวไทลื้อเรียกว่า น้ำของ ส่วนจีนเรียกว่าแม่น้ำล้านช้าง และเรียกคนไทลื้อว่า หลี่ หรือ ส่วยป้อ (ฉัซซา เล่าศิรินาถ (2537) อ้างถึงใน พระราชปรีดี และพระสุธีธรรมานุวัตร (2560) ไทลื้อมีวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อ ตลอดจนวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกับคนไทล้านนาและคนลาวในล้านช้างที่บริโภคข้าวเหนียวเป็นอาหารหลักและนับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท ชาวไทลื้อได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานตามหัวเมืองต่าง ๆ ในภาคเหนือตอนบนในจังหวัดเชียงราย พะเยา น่าน แพร่ ลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่ ตั้งแต่อดีต ซึ่งได้มีการกวาดต้อนไทลื้อจากสิบสองปันนามาเป็นจำนวนมาก บางส่วนได้อพยพเข้ามาเพิ่มเติมในภายหลังเพื่อมาค้าขาย บางส่วนได้อพยพติดตามญาติพี่น้องเพื่อแสวงหาที่ทำกินที่เหมาะสมหรือหนีภัยสงคราม รวมทั้งอพยพเข้ามาด้วยเหตุผลทางศาสนา และการจาริกแสวงบุญ โดยมีเส้นทางการอพยพ 4 เส้นทาง ดังนี้

1. เข้าสู่ประเทศพม่า ได้แก่ เมืองยอง เมืองยู้ เมืองหลวย เมืองเชียงลาบ เมืองไร เมืองพะยาก เมืองโก เมืองโตน เมืองเลน และเมืองเชียงตุง

2. เข้าสู่ประเทศเวียดนาม มีชุมชนไทลื้ออาศัยอยู่ที่เมืองบินลูห์ เมืองถ่าน และบริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำดำตามแนวพรมแดนที่ติดต่อกับจีน

3. เข้าสู่ประเทศลาว ไทลื้อในประเทศลาวตั้งถิ่นฐานอยู่ทางภาคเหนือแถบเมืองสิง เมืองหลวงภูคา เมืองลองในแขวงหลวงน้ำทา เมืองอุเหนือ เมืองอุใต้ เมืองงายเหนือ เมืองงายใต้ เมืองบุนเหนือ เมืองบุนใต้ในแขวงพงสาลี เมืองไซ เมืองแบง เมืองฮุก เมืองหงสาในแขวงอุดมไซ เมืองเงิน เมืองเชียงฮ่อน เชียงลม และเมืองหงสาในแขวงไชยบุรี และยังมีชุมชนที่ตั้งอยู่รอบ ๆ

เมืองหลวงพระบาง และมีการกระจายอยู่แถบลุ่มน้ำอูและแม่น้ำโขงในแขวงพระบางและแขวงบ่อแก้วอีกหลายหมู่บ้าน

4. เข้าสู่ประเทศไทยทางภาคเหนือหรือล้านนา ในจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง พะเยา น่าน และแพร่ (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551: 30)

2. วัฒนธรรม ภูมิปัญญา สภาพสังคม ไทลื้อหลวงเหนือ

อาชีพหลักของไทลื้อ คือ การทำอาชีพกสิกรรมเป็นพื้นฐาน ได้แก่ การทำนาและปลูกพืชผักต่าง ๆ ส่วนการเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพรอง ได้แก่ วัว ควาย ส่วนใหญ่เลี้ยงไว้ใช้งานและขายเป็นรายได้เสริมแก่ครอบครัว นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยง เป็ด ไก่ ไว้สำหรับประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ รวมทั้งเป็นอาหารในคราวออกแรงงานร่วมกัน ไทลื้อมีความขยันขันแข็งในการทำงาน ดังนั้นจึงมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ค่อนข้างดี

วิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องผีและพุทธศาสนา ชาวไทลื้อมีวิถีชีวิตและความเชื่อส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับความเชื่อของคนไทยวนในล้านนา เพราะมีความสัมพันธ์กับสังคมของไทยวนมาเป็นเวลานาน ได้แก่ ความเชื่อตามหลักพุทธศาสนา ซึ่งมีวัด พระสงฆ์ หรือบุคคลที่เคยบวชเรียนมาแล้วที่มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมของศาสนาเป็นผู้ถ่ายทอด ซึ่งลักษณะคำสอนจะใช้อักษรล้านนาจารึกในคัมภีร์ใบลานที่ใช้เทศนาสั่งสอนประชาชนมาเป็นเวลานาน ส่วนความเชื่อในเรื่องผีและวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ยังคงอยู่ในความศรัทธาของชาวไทลื้ออย่างมั่นคง แต่มีการปรับเปลี่ยนจากการเรียกชื่อ ผี มาเป็น เทวดาอารักษ์ แทน ความเชื่อเรื่องผีในสิบสองปันนามี 3 ระดับ คือ ผีเมือง หมายถึง เทวดาเมืองหรือผีเจ้าหลวงประจำเมือง ผีบ้าน หมายถึง ผีบ้านหรือผีประจำหมู่บ้าน และผีเรือน หมายถึง เทวดาอารักษ์หรือผีประจำตระกูล แม้ว่าจะมีการอพยพย้ายถิ่นฐานใหม่ ๆ ผีบรรพบุรุษจะมีความเฉพาะกลุ่ม แต่พระพุทธศาสนานั้นเป็นสถาบันความเชื่อร่วมกันทั้งหมดของชาวไทลื้อ

ประเพณีและพิธีกรรมของชาวไทลื้อเป็นการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมคือ ความเชื่อเรื่องผี และความเชื่อทางพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น 2 ประเด็นดังนี้

1. ประเพณีที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี และธรรมชาติ ได้แก่ ประเพณีฮ้องขวัญ ประเพณีส่งเคราะห์ ประเพณีสืบชะตา ประเพณีปักเฮิน (ปลูกเรือน) ประเพณีขึ้นเฮินใหม่ (ขึ้นบ้านใหม่) ประเพณีกินแขก ประเพณีสู่ขวัญควาย ประเพณีเก็บขวัญข้าว

2. ประเพณีที่เกี่ยวกับความเชื่อทางพุทธศาสนา จากการที่ชาวไทลื้อนับถือทั้งพุทธศาสนาและผีสางเทวดาควบคู่กันไป ประเพณีพิธีกรรมหลายอย่างที่เกี่ยวเนื่องในพุทธศาสนาที่มีความคล้ายกันกับคนเมืองล้านนา ชาวไทลื้อสร้างวัดเพื่อประกอบศาสนกิจประจำอยู่ทุกหมู่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งหญิงและชายทำบุญถือศีลภาวนาและนอนวัดทุกวันพระ ความเชื่อในพระพุทธศาสนาเป็นตัวกำหนดประเพณีทางพระพุทธศาสนา เช่น ประเพณีปีใหม่ ประเพณีตานข้าวใหม่ (กินข้าวใหม่) ประเพณีแห่พระอุปคุต การบูชาเตน (บูชาเทียน) ประเพณีตานตุง (ถวายเป็นตุง) ประเพณีตั้งธรรมหลวงหรือตานธรรม (เทศน์มหาชาติ) ประเพณีตานกล้วยสลาก (สลากภัต)

การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

1. ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

มีนา ระเด่นหมัด (2562:6) สรุปรว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นหมายถึงความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์ จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้เป็นวัฒนธรรมพื้นฐาน เป็นความรู้ที่มีอยู่ ทั่วไปในสังคม ชุมชน และในตัวของผู้รู้เอง

ประจักษ์ กิกก่อ (2560: 8) สรุปรว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นหมายถึงความคิดความสามารถ ความรู้และประสบการณ์ ของคนในอดีต และได้สะสมและสืบทอดกันมาจากรุ่นบรรพบุรุษสู่รุ่นลูกหลานเพื่อ การดำรงชีวิตและแก้ไขปัญหาให้เกิดความสงบสุขทั้งในครอบครัวและชุมชน

ชั้นธมาลี ยิงนวงศ์ (2559: 16) สรุปรว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ สติปัญญา ความรู้ ความสามารถ ความเฉลียวฉลาดและประสบการณ์เกิดจากการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่มีการสั่งสมความรู้ ประสบการณ์ต่างๆ มาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน จากชุมชนหนึ่งสู่ชุมชนหนึ่งจนทำให้สังคมชาวบ้านมีความเป็น ปึกแผ่นมั่นคง เป็นความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้ สืบทอดกันมาทั้งทางตรงหรือทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จาก ผู้ใหญ่ หรือความรู้สะสมที่สืบทอดกันมาที่ชาวบ้านได้คิดเองที่นำมาใช้แก้ปัญหา ด้วยสติปัญญา ปฏิภาณ ไหวพริบของชาวบ้าน ทั้งทางกว้างและทางซอกเล็ก สามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ และแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างทันสมัย

จุฑารัตน์ ศักดิ์มันวงศ์ (2559:54) สรุปรว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ของชุมชน ที่ถูกสั่งสมจากประสบการณ์มาเป็นระยะเวลานาน จนเกิดมาเป็นองค์ความรู้โดยภูมิปัญญาดังกล่าว ช่วยในการแก้ไขปัญหาการจัดการและการปรับตัวในการดำเนินชีวิต โดยที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถ พบได้ทั่วไปในชุมชน สังคมและในแต่ละท้องถิ่น

แขก บุญมาทัน (2558:18) สรุปรว่าภูมิปัญญาหมายถึงเรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีต และเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ ระหว่างธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและคน โดยผ่านกระบวนการทางจารีต ประเพณี วิธีการทำมาหากิน และพิธีกรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์นั้นและ เป้าหมายคือความสงบสุขทั้งส่วนปัจเจกบุคคลและหมู่คณะ

สุวิทย์ วงษ์บุญมาก (2558:11) สรุปรว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นหมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถของชาวบ้านที่อยู่ในท้องถิ่น ที่มีการสะสมและถ่ายทอดกันมาอย่างยาวนาน เพื่อแสดง ศักยภาพในการดำเนินชีวิตของคนในแต่ละ ท้องถิ่นอย่างสงบสุข

เกรียงศักดิ์ บุญเที่ยง (2554: 2) สรุปรว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นหมายถึงกระบวนการเรียนรู้ ของชาวบ้านในท้องถิ่นที่เกิดจากประสบการณ์ และความเชื่อจนกลายเป็นองค์ความรู้ที่สั่งสม และสืบทอด จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกคนรุ่นหนึ่ง โดยมีการปรับปรุงประยุกต์และเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด เป็นความรู้ที่ สอดคล้องตามบริบททางสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชน รวมทั้งสอดคล้องกับวิถีชีวิต ดั้งเดิมของชาวบ้าน ซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างการดำรงชีวิต เศรษฐกิจสังคม และธรรมชาติที่มี ความสำคัญสำหรับมนุษย์ ความเป็นอยู่ช่วยสร้างอาชีพและรายได้ตลอดจนถึงการพัฒนาประเทศ

กล่าวโดยสรุป ภูมิปัญญาหมายถึงองค์ความรู้ของชุมชนไทยที่ถูกส่งสมจากประสบการณ์มาเป็นระยะเวลานาน จนเกิดมาเป็นองค์ความรู้โดยภูมิปัญญาสามารถนำมาใช้ในการดำเนินชีวิต และสร้างความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน

2. ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ประจักษ์ ก๊กก้อน (2560: 9) สรุปว่าความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นคือ ทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้สร้างความสมดุลระหว่างบุคคลและชุมชน โดยกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตของบุคคลกับชุมชนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ตามธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมได้อย่างกลมกลืนเหมาะสม

แชก บุญมาทัน (2558: 20) สรุปว่าความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นคือคือ มีความรู้และภูมิปัญญาของชาวบ้านที่เอื้ออำนวย ชี้นำและเป็นทางเลือกที่เหมาะสมต่อสภาวะท้องถิ่นและเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เข้ามากระทบ สร้างระบบคุณค่าต่าง ๆ ได้รับการประยุกต์ (Reproduction) และต่อเนื่อง สืบสานอย่างต่อเนื่อง โดยสมาชิกของชุมชนด้วยระบบการเรียนรู้หลายรูปหลายลักษณะผ่านทางประเพณีพิธีกรรม ตัวบุคคลและการปฏิบัติซ้ำ มีการเลือกสรรและผสมผสานกับความรู้ที่เข้ามาจากภายนอก มีบทบาทในการพัฒนา การพิทักษ์ปกป้องชุมชนและขยายแนวร่วมในการพัฒนาชุมชน

อัครกะบัทคาน ปาทาน (2558 : 12-15) กล่าวถึงคุณค่าของภูมิปัญญาไทย ได้แก่ ประโยชน์และความสำคัญของภูมิปัญญา ที่บรรพบุรุษไทยได้สร้างสรรค์และสืบทอดมาอย่างต่อเนื่องจากอดีตสู่ปัจจุบัน ทำให้คนในชาติเกิดความรักและความภาคภูมิใจ ที่จะร่วมแรงร่วมใจสืบสานต่อไปในอนาคต เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ สถาปัตยกรรม ประเพณีไทย การมีน้ำใจจกยภาพในการประสานผลประโยชน์เป็นต้น ภูมิปัญญาไทยจึงมีคุณค่าและความสำคัญดังนี้

1. ภูมิปัญญาไทยช่วยสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่นพระมหากษัตริย์ไทยได้ใช้ภูมิปัญญาในการสร้างชาติสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ประเทศชาติมาโดยตลอด ตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระองค์ทรงปกครองประชาชนด้วย พระเมตตาแบบพ่อปกครองลูก ผู้ใดประสบความเดือดร้อนก็สามารถดิระขังแสดงความเดือดร้อน เพื่อขอรับพระราชทานความช่วยเหลือทำให้ประชาชนมีความจงรักภักดีต่อพระองค์ต่อประเทศชาติ ร่วมกันสร้างบ้านเมืองจนเจริญรุ่งเรืองเป็นปึกแผ่น สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระองค์ทรงใช้ภูมิปัญญากระทำยุทธหัตถีจนชนะข้าศึก ศัตรูและทรงกอบกู้เอกราชของชาติไทยคืนมาได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่9 พระองค์ทรงใช้ภูมิปัญญาสร้างคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติและเหล่าพสกนิกรมากมายเหลือคณานับ ทรงใช้พระปรีชาสามารถแก้ไขวิกฤตการณ์ทางการเมืองภายในประเทศ จนรอดพ้นภัยพิบัติหลายครั้ง พระองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถหลายด้าน แม้แต่ด้านการเกษตร พระองค์ได้พระราชทานทฤษฎีใหม่ให้แก่พสกนิกร ทั้งด้านการเกษตรแบบผสมและยั่งยืน พื้นฟูสภาพแวดล้อม นำความสงบร่มเย็นของประชาชนให้กลับคืนมา แนวพระราชดำริ “ทฤษฎีใหม่” แบ่งออกเป็น 3 ขั้น โดยเริ่มจาก ขั้นตอนแรกให้เกษตรกรรายย่อยอยู่ “มีพอยู่พอกิน” เป็นขั้นพื้นฐาน โดยการพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นาซึ่งเกษตรกรจำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยราชการ มูลนิธิและหน่วยงานเอกชนร่วมใจกันพัฒนาสังคมไทย ในขั้นที่สอง เกษตรกรต้องมีความเข้าใจในการจัดการในไร่นาของตน และมีการรวมกลุ่มในรูปสหกรณ์เพื่อสร้างประสิทธิภาพทางการผลิตและการตลาด การลดรายจ่าย

ด้าน ความเป็นอยู่ โดยทรงตระหนักถึงบทบาทขององค์กรเอกชน เมื่อกลุ่มเกษตรวิวัฒน์มาขึ้นที่ 2 แล้วก็มีศักยภาพในการพัฒนาไปสู่ขั้นที่ 3 ซึ่งจะมีอำนาจในการต่อรองผลประโยชน์กับสถาบันการเงิน คือ ธนาคารและองค์กรที่เป็นเจ้าของแหล่งพลังงาน ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งในการผลิตโดยมีการแปรรูป ผลผลิต เช่น โรงสี เพื่อเพิ่มมูลค่าผลผลิต และขณะเดียวกันมีการจัดตั้งร้านค้าสหกรณ์เพื่อลดค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน อันเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในสังคมจะเห็นได้ว่ามิได้ทรงทอดทิ้งหลักของสามัคคีในสังคมและการจัดตั้งสหกรณ์ ซึ่งทรงสนับสนุนให้กลุ่มเกษตรกร สร้างอำนาจต่อรองในระบบเศรษฐกิจจึงจะมีคุณภาพชีวิตที่ดีจึงจัดได้ว่าเป็นสังคมเกษตรที่พัฒนาแล้ว สมดังพระราชประสงค์ที่ทรงอุทิศพระวรกายและพระสติปัญญาในการพัฒนาการเกษตรไทย ตลอดระยะเวลาแห่งการครองราชย์

2. สร้างความภาคภูมิใจและศักดิ์ศรีเกียรติภูมิแก่คนไทย คนไทยในอดีตที่มีความสามารถปรากฏในประวัติศาสตร์มีมาก เป็นที่ยอมรับของนานาชาติอารยประเทศ เช่น นายขนมต้มเป็นนักมวยไทยที่มีฝีมือ เก่งในการใช้อวัยวะทุกส่วน ทุกท่า ของแม่ไม้มวยไทย สามารถชกมวยไทยจนชนะพม่าได้ถึงเก้าคนสิบคนในคราวเดียวกันแม้ในปัจจุบันมวยไทยก็ยังถือว่าเป็นศิลปะชั้นเยี่ยม เป็นที่นิยมฝึกและแข่งขันในหมู่คนไทยและชาว ต่างประเทศ ปัจจุบันมีค่ายมวยไทยทั่วโลกไม่ต่ำกว่า 30,000 แห่ง ชาวต่างประเทศที่ได้ฝึกมวยไทย จะรู้สึกยินดีและภาคภูมิใจในการที่จะใช้กติกาของมวยไทย เช่น การไหว้ครูมวยไทยการออกคำสั่ง ในการชกเป็นภาษาไทยทุกคำ เช่น คำว่า “ชก” “นับหนึ่งถึงสิบ” เป็นต้น ถือเป็นมรดกภูมิปัญญาไทย นอกจากนี้ภูมิปัญญาไทยที่โดดเด่นยังมีอีกมากมาย เช่น มรดกภูมิปัญญาทางภาษาและวรรณกรรม โดยที่มีอักษรไทยเป็นของตนเองมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย และวิวัฒนาการมาจนถึงปัจจุบัน วรรณกรรมไทยถือว่าเป็นวรรณกรรมที่มีความไพเราะ ได้อรรถรสครบทุกด้าน วรรณกรรมหลายเรื่อง ได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศหลายภาษา ด้านอาหาร อาหารไทยเป็นอาหารที่ปรุงง่าย พืชที่ใช้ประกอบอาหารส่วนใหญ่เป็น พืชสมุนไพร ที่หาได้ภายในท้องถิ่นและราคาถูก มีคุณค่าทางโภชนาการและยังป้องกันโรคได้หลาย โรค เพราะส่วนประกอบส่วนใหญ่เป็นพืชสมุนไพร เช่น ตะไคร้ขิง ข่า กระชาย ใบมะกรูด ใบโหระพา ใบกะเพรา เป็นต้น

3. สามารถปรับประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนาใช้กับวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม คนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธโดยนำหลักธรรมคำสอนของศาสนามาปรับใช้ในวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม ทำให้คนไทยเป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ประณีตระอบ รักษาสบ ใจเย็น มีความอดทน ให้อภัยแก่ผู้สันทนิต ดำรงวิถีชีวิตอย่างเรียบง่ายปกติสุข ทำให้คนใน ชุมชนพึ่งพากันได้ แม้จะอดยากเพราะแห้งแล้งแต่ไม่มีใครอดตาย เพราะพึ่งพาอาศัยกันแบ่งปันกัน แบบ “พริกบ้านเหนือเกลือบ้านใต้” เป็นต้น ทั้งหมดนี้สืบเนื่องมาจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เป็นการใช้ภูมิปัญญาในการนำเอาหลักของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับวิถี ชีวิตประจำวัน และดำเนินกุลโบายด้าน ต่างประเทศ จนทำให้ชาวพุทธทั่วโลกยกย่องให้ประเทศ ไทยเป็นผู้นำทางศาสนาและเป็นที่ตั้งสำนักงานใหญ่องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก(พสล.) อยู่เยื้อง ๆ กับอุทยานเบญจสิริ กรุงเทพมหานคร โดยมีคนไทย (ฯพณฯ สักยญา ธรรมศักดิ์ องคมนตรี) ดำรงตำแหน่งประธาน พสล. ต่อจาก ม.จ.หญิงพูนพิศมัยดิศกุล

4. สร้างความสมดุลระหว่างคนในสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน ภูมิปัญญาไทยมีความเด่นชัดในเรื่องของการยอมรับนับถือ และให้ความสำคัญแก่ คน สังคม และธรรมชาติอย่างยิ่ง มีเครื่องชี้ที่แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนมากมาย เช่น ประเพณีไทย 12 เดือนตลอดทั้งปีล้วนเคารพคุณค่าของธรรมชาติได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง เป็นต้น ประเพณีสงกรานต์เป็นประเพณีที่ทำในฤดูร้อนซึ่งมีอากาศร้อน ทำให้ต้องการความเย็น จึงมีการรดน้ำดำหัว ทำความสะอาดบ้านเรือนและธรรมชาติสิ่งแวดล้อม มีการแห่สงกรานต์ การทำนายฝนว่าจะตกมากหรือน้อยในแต่ละปีส่วนประเพณีลอยกระทงคุณค่าอยู่ที่การบูชาระลึกถึงบุญคุณของน้ำ ที่หล่อเลี้ยงชีวิตของคน พืช สัตว์ให้ได้ใช้ทั้งบริโภคและอุปโภค ในวันลอยกระทงคนจึงทำความสะอาดแม่น้ำ ลำธาร ภูเขาแม่น้ำจากตัวอย่างข้างต้น ล้วนเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติทั้งสิ้น ในการรักษาป่าไม้ต้นน้ำลำธารได้ประยุกต์ให้มีประเพณีการบวชป่า ให้คนเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ยังความอุดมสมบูรณ์แก่ต้นน้ำลำธาร ให้พื้นสภาพกลับคืนมาได้มาก อาชีพการเกษตรเป็นอาชีพหลักของคนไทยที่คำนึงถึงความสมดุล ทำแต่น้อยพออยู่พอกินแบบ “เอื้ออยู่เอื้อกิน” เมื่อเหลือกินก็แจกญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน บ้านใกล้เคียง นอกจากนี้ยังนำไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของอย่างอื่นที่ตนไม่มี เมื่อเหลือใช้จริง ๆ จึงจะนำไปขาย อาจกล่าวได้ว่าเป็นการเกษตรแบบ “กิน-แจก-แลก-ขาย” ทำให้คนในสังคมได้ช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันกันเคารพกันนับถือ เป็นญาติกันทั้งหมู่บ้าน จึงอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ธรรมชาติไม่ถูกทำลายไปมากนัก เนื่องจากทำพออยู่พอกิน ไม่โลภมากและไม่ทำลายทุกอย่างผิดกับในปัจจุบัน ถือเป็นภูมิปัญญาที่สร้างความสมดุลระหว่างคน สังคม และธรรมชาติ

5. เปลี่ยนแปลงปรับปรุงได้ตามยุคสมัย แม้ว่ากาลเวลาจะผ่านไป ความรู้สมัยใหม่จะหลั่งไหลเข้ามามาก แต่ภูมิปัญญาไทยก็สามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับยุคสมัย เช่น การรู้จักนำเครื่องยนต์มาติดตั้งกับเรือ ใส่ใบพัดเป็นหางเสือ ทำให้เรือสามารถแล่นได้เร็วขึ้น เรียกว่า เรือหางยาว การรู้จักทำการเกษตรแบบผสมผสาน สามารถพลิกฟื้นคืนธรรมชาติให้อุดมสมบูรณ์แทนสภาพเดิมที่ถูกทำลายไป การรู้จัก ออมเงิน สะสมทุนให้สมาชิกกู้ยืมปลดปล่อยหนี้สิน และจัดสวัสดิการแก่สมาชิก จนชุมชนมีความมั่นคงเข้มแข็ง สามารถช่วยตนเองได้หลายร้อยหมู่บ้านทั่วประเทศ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ ศีรีวง จังหวัดนครราชสีมา จัดในรูปกองทุนหมุนเวียนของชุมชน จนสามารถช่วยตนเองได้ เมื่อป่าถูกทำลายเพราะถูกตัดโค่นเพื่อปลูกพืชแบบเดี่ยวตามภูมิปัญญาสมัยใหม่ที่หวังรวยแต่ในที่สุดก็ขาดทุนและมีหนี้สิน สภาพแวดล้อมสูญเสีย เกิดความแห้งแล้งคนไทยจึงคิด ปลูกป่าที่กินได้มีพืชสวน พืชป่าไม้ผลพืชสมุนไพร ซึ่งสามารถมีกินตลอดชีวิตเรียกว่า “วนเกษตร” บางพื้นที่เมื่อป่าชุมชนถูกทำลาย คนในชุมชนก็รวมตัวกันเป็นกลุ่มรักษาป่า ร่วมกันสร้างระเบียบกฎเกณฑ์กันเอง ให้ทุกคนถือปฏิบัติได้ สามารถรักษาป่าได้อย่างสมบูรณ์ดังเดิม เมื่อปะการังธรรมชาติถูกทำลาย ปลาไม่มีที่อยู่อาศัย ประชาชนสามารถสร้าง “อุหัยม” ขึ้นเป็นปะการังเทียม ให้ปลาอาศัยวางไข่และแพร่พันธุ์ให้เจริญเติบโตมีจำนวนมากดังเดิมได้ถือเป็นการใช้ภูมิปัญญาปรับปรุงประยุกต์ใช้ได้ตามยุคสมัย

กล่าวโดยสรุป ภูมิปัญญามีความสำคัญต่อชุมชน ทำให้คนในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจ เกิดความเป็นปึกแผ่น ทำให้สังคมเข้มแข็ง มีอาชีพและดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง

3. วิธีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ชั้นมลาธี ย้งนวงส์ (2559: 22-23) ได้สรุปวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญากระทำได้หลายลักษณะขึ้นอยู่กับความสนใจของผู้รับและประเภทของภูมิปัญญาที่จะนำมาถ่ายทอด ไม่ว่าจะเป็นการถ่ายทอดความรู้ภายในชุมชน ภายในครัวเรือน การฝึกฝนค้นคว้าด้วยตนเอง การฝึกจากผู้รู้ ผู้ชำนาญเฉพาะอย่าง หรือความรู้ความชำนาญที่เกิดขึ้นจากความบังเอิญ นอกจากนี้วิธีถ่ายทอดภูมิปัญญาจะออกมาในรูปของการบันเทิงที่สอดแทรกในเนื้อหา เช่น บทเพลง บทกลอน เป็นต้น

ดวงฤทัย อรรถแสง(2552) ได้กล่าววิธีการถ่ายทอดและการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นดังนี้

1. วิธีการสาธิต คือ ผู้สอนทำให้ดูเป็นตัวอย่าง พร้อมทั้งอธิบายทุกขั้นตอนให้ผู้เรียน ผู้สืบทอดได้เข้าใจแล้วให้ผู้เรียนผู้สืบทอดปฏิบัติตามและไปฝึกฝนเอง
2. วิธีการถ่ายทอดแบบฝึกปฏิบัติจริง คือ การให้ผู้เรียน ผู้สืบทอดฟังคำ บรรยายดูการสาธิต แล้วนำไปปฏิบัติจริง และมีการปฏิบัติซ้ำๆ จนเกิดความชำนาญ โดยอยู่ในความดูแลของผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. การเลียนแบบและจดจำ หมายถึง การช่วยทำงานในครอบครัวของบุคคลที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นจนสามารถปฏิบัติได้ และมีการสืบทอดต่อกันมา เช่น ลูก หลาน สืบทอดจากคนในครอบครัว เป็นต้น

พัชรินทร์ สิริสุนทร (2552: 21-24) ได้สรุปวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาออกเป็น 2 แบบ คือ 1)แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร จะอยู่ในรูปแบบคติชาวบ้าน เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการถ่ายทอดภูมิปัญญา ให้แก่บุคคลอื่น เป็นลักษณะ นิทาน สุภาษิต บทเพลง บทกลอน คำพังเพย คติชนก็เป็นกุญแจสำคัญที่สุดดอกหนึ่งที่เป็นองค์ความรู้ของบุคคลที่ได้ประพฤติปฏิบัติมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน 2)แบบเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นการงานลงใบลาน เช่น ตำรายาพื้นบ้าน ไทโรศาสตร์ ดาราศาสตร์ หรือการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรแบบอื่นๆ เช่น ศิลาจารึก พงศาวดาร และการใช้สิ่งพิมพ์ต่างๆ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญากระทำได้หลายแนวทางขึ้นอยู่กับความสนใจของผู้รับและประเภทของภูมิปัญญาที่จะนำมาถ่ายทอด เช่น ถ่ายทอดความรู้ภายในชุมชน ภายในครัวเรือน การฝึกฝนค้นคว้าด้วยตนเอง การฝึกจากผู้รู้ ผู้ชำนาญเฉพาะอย่าง การสอดแทรกในเนื้อหา เช่น บทเพลง บทกลอน เป็นต้น

4. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

เปรมฤดี บุโรทกานนท์ (2556:12-15) การเรียนการสอนเป็นกระบวนการสื่อสารความรู้ประสบการณ์ทักษะ ความคิดเห็น ตลอดจนเจตคติซึ่งอาจทำได้หลายวิธีและอาจใช้เครื่องมือประกอบการสอนต่าง ๆ อีกมากมาย โดยมีการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ให้ผู้เรียนมีทั้งความรู้ คุณธรรมจริยธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์และสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคม ได้โดยปกติสุข จึงจำเป็นต้องพัฒนาศักยภาพ ความสามารถของผู้เรียนอย่างเต็มที่ เพื่อให้มีนิสัยใฝ่รู้ใฝ่เรียนแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเอง การนำแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ท้องถิ่น ตลอดจนวิทยากรท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาใช้ประโยชน์ในการจัดกระบวนการเรียนการสอน จึงเป็นวิถีทางหนึ่งที่จะช่วยให้กระบวนการเรียนการสอนบรรลุจุดมุ่งหมายได้ตามที่ต้องการ การนำภูมิปัญญาชาวบ้าน แหล่งเรียนรู้ มาใช้ใน

หลักสูตรการเรียน เป็นกิจกรรมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และแหล่งเรียนรู้ เป็นชุดความรู้ในชุมชนที่มีการใช้เพื่อการดำเนินวิถีชีวิตที่ได้ผลมาในอดีต สามารถดำรงความสันติสุขแก่บุคคล ครอบครัวและชุมชน ตลอดจนความมีคุณภาพอยู่ร่วมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างผสมกลมกลืน เป็นกระบวนการพัฒนาหลักสูตรที่ได้เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเฉพาะปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นผู้เชื่อมโยงชุดความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ร่วมกับสถานศึกษาเข้าสู่หลักสูตร และกระบวนการเรียนการสอนของสถานศึกษาในแต่ละท้องถิ่น การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนรู้ การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสู่การเรียนการสอน เป็นการนำคตินิยม ความเชื่อหรือหลักการพื้นฐานที่เกิดจากการสั่งสมหรือสืบทอดกันมา หรือขนบธรรมเนียมประเพณีศิลปะและจริยธรรมที่แสดงออกถึงความเจริญงอกงามและความเป็นระเบียบแบบแผนที่เคยยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมา ที่สอดคล้องกับเนื้อหาสาระมาให้นักเรียนได้เรียนรู้ตามขั้นตอนกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้ ลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบโรงเรียน มี 3 ลักษณะคือ 1) คน 2) แนวคิดชาวบ้าน 3) ผลงานชาวบ้าน

ลักษณะเด่นของการจัดการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้มีดังนี้

1. ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริง ค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง
2. ผู้เรียนได้ฝึกการทำงานเป็นกลุ่ม ร่วมคิดร่วมทำ ร่วมแก้ไขปัญหาต่างๆ ซึ่งจะช่วยให้เกิดการเรียนรู้และทักษะกระบวนการต่าง ๆ
3. ผู้เรียนได้ฝึกทักษะการสังเกต การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การตีความ และการสรุปความ คิดแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ
4. ผู้เรียนได้ประเมินผลการทำงานด้วยตนเอง
5. ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้และเผยแพร่ความรู้ได้
6. ผู้สอนเป็นที่ปรึกษา ให้ความรู้ให้คำแนะนำ ให้การสนับสนุน

การนำแหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน มีแนวทางดังนี้

1. ศึกษาหลักสูตรและสาระการเรียนรู้
2. จัดทำข้อมูลสารสนเทศแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. จัดทำแผนการเรียนรู้กระบวนการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับจุดประสงค์
4. ขอความร่วมมือกับชุมชนและตัววิทยากรท้องถิ่น
5. เชิญวิทยากรท้องถิ่นมาถ่ายทอดความรู้หรือนำนักเรียนไปยังแหล่งเรียนรู้
6. ทำการวัด ประเมินผล
7. รายงานผล สรุปผลให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้ทราบ

แนวทางการสร้างและพัฒนาสื่อการเรียนการสอนและแหล่งเรียนรู้

1. กำหนดจุดประสงค์จากผลการเรียนที่คาดหวังให้ชัดเจนว่าต้องการให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และได้รับประสบการณ์ใดบ้างจากบทเรียนนั้น เพื่อจะได้สร้างสื่อ หรือเลือกแหล่งเรียนรู้ให้สัมพันธ์กับจุดประสงค์และกิจกรรมการเรียนการสอน

2. ศึกษาผู้เรียนโดยพิจารณาถึงวัย ระดับชั้น ความรู้ประสบการณ์ และความแตกต่างระหว่างบุคคล เพื่อเป็นข้อมูลในการเลือกใช้แหล่งเรียนรู้

3. ศึกษาธรรมชาติของเนื้อหาสาระที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้แต่ละเรื่อง อาจมีลักษณะเฉพาะบางเรื่องด้วยการปฏิบัติจริง หรือเรียนรู้จริง ดูการสาธิตจากภูมิปัญญาท้องถิ่น และบางเรื่องต้องอาศัยจากการสืบค้นข้อมูล การฟัง การดูและการอ่าน

4. พิจารณาประโยชน์และความคุ้มค่าของแหล่งเรียนรู้ว่าสามารถสร้างความสนใจ สื่อความหมายและประสบการณ์การเรียนรู้แก่ผู้เรียน การจัดประสบการณ์เรียนรู้แก่ผู้เรียน เพื่อช่วยให้ผู้เรียนได้ประสบการณ์ตรง

5. หาประสิทธิภาพของสื่อและแหล่งเรียนรู้โดยการปรับปรุงสื่อที่จัดไว้ เพื่อเป็นการปรับปรุงสภาพของสื่อว่าเหมาะสม ในการนำไปใช้

ข้อดีในการนำแหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการบวนการเรียนการสอน

1. ผู้เรียนได้เรียนรู้จากของจริง ทำให้เกิดประสบการณ์ตรง
2. ผู้เรียนเกิดความสนุกสนาน
3. ผู้เรียนมีเจตคติที่ดีต่อชุมชนและกระบวนการเรียนรู้
4. ผู้เรียนเห็นคุณค่าของแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
5. ผู้เรียนเกิดความรักท้องถิ่นและเกิดความรู้ในการอนุรักษ์สิ่งที่มีคุณค่าในท้องถิ่น
6. ผู้เรียนสามารถเรียนรู้จากสภาพจริง การจัดการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้จะ

เกี่ยวข้องกับบุคคล สถานที่ ธรรมชาติหน่วยงาน องค์กร สถานประกอบการ ชุมชน และสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ซึ่งผู้เรียนสามารถศึกษาค้นคว้าหาความรู้หรือเรื่องที่สนใจได้จากแหล่งเรียนรู้ทั้งที่เป็นธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น ชุมชนและธรรมชาติเป็นชุมชนทรัพยากรมหาศาลที่เราสามารถค้นพบความรู้ได้ไม่รู้จัก ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง

การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่การเรียนการสอนในโรงเรียนนั้น รุ่ง แก้วแดง (2546: 230-241) ได้ให้ความหมายว่าการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนควบคู่กับภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งความรู้ ทศนคติ และพฤติกรรมตามวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้อย่างนี้

1. การเรียนโดยใช้ภูมิปัญญาไทยบนฐานของชุมชน หมายถึง การเรียนที่นำเอาเนื้อหาภูมิปัญญาไทยและวิธีการสอนแบบภูมิปัญญาไทยมาสอนให้นักเรียนและใช้กิจกรรมของชุมชนเป็นสื่อ การเรียนการสอนในรูปแบบนี้จะทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนได้ตั้งแต่การกำหนดนโยบายการศึกษาในโรงเรียน การจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนตลอดถึงการติดตามและประเมินผล ทั้งนี้กิจกรรมทางการศึกษาต่างๆ ต้องอยู่บนพื้นฐานของชุมชนซึ่งหมายถึงชุมชนจะต้องมีสถาบันการเรียนรู้ของชุมชนเอง สถาบันการเรียนรู้ของชุมชนเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ พัฒนาความรู้ สร้างความรู้ใหม่ให้กับชุมชนโดยมีการบริหารจัดการโดยชุมชนและสร้างกระบวนการเรียนรู้จากการกำหนดกิจกรรมของชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันการเรียนรู้ของชุมชนกับโรงเรียนในความหมายของการเรียนโดยใช้ภูมิปัญญาไทยบนฐานของชุมชนนั้น โรงเรียนถือเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน การเรียนในโรงเรียนและการเรียนในชุมชนจึงถือว่าเป็นกระบวนการเดียวกัน

2. การเรียนรู้โดยใช้ภูมิปัญญาไทยบนฐานของโรงเรียน หมายถึง การเรียนรู้ที่นำเอาเนื้อหาภูมิปัญญาไทย และวิธีการสอนแบบภูมิปัญญาไทยมาสอนให้นักเรียนโดยจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สอดแทรกเข้าสู่เนื้อหาวิชาที่ได้กำหนดไว้ในหลักสูตรแต่ละระดับ ซึ่งทั้งเนื้อหาวิธีสอน จำนวนคาบและเวลาเรียน ขึ้นอยู่กับการกำหนดร่วมกันของโรงเรียนและชุมชน การเรียนรู้รูปแบบนี้ โรงเรียนต้องสำรวจความต้องการและศักยภาพในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ทั้งด้านเนื้อหาผู้สอนและผลกระทบต่อชุมชนในด้านต่างๆ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมการเมือง และสิ่งแวดล้อม นำมาจัดทำเป็นเนื้อหาวิชาภูมิปัญญาไทยผลักดันให้กลายเป็นหลักสูตรท้องถิ่นต่อไป

กล่าวโดยสรุป การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถกระทำได้โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอด อาจเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น หนังสือ นิทาน หรือการถ่ายทอดสู่ตัวคน ผ่านกระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้โรงเรียนเป็นฐานหรือการใช้ชุมชนเป็นฐาน

กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในโรงเรียน

1. ความหมายของการมีส่วนร่วม

โกสินทร์ ไทยจำนงศิลป์ (2560:24) สรุปว่าการมีส่วนร่วมหมายถึงการบริหารที่ให้ความสำคัญต่อบุคคล เป็นการตอบสนองความต้องการทางสังคมและจิตวิทยาของมนุษย์ตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐานของมนุษย์โดยการสร้างความพึงพอใจ การมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ การร่วมมือกัน รับผิดชอบร่วมกันและนำไปสู่การพัฒนาการปฏิบัติงานร่วมกัน

จิราพร จริตเพ็ชร (2560:27) สรุปว่าการมีส่วนร่วมหมายถึงผลจากการเห็นพ้องกันในเรื่องของความต้องการและทิศทางของการเปลี่ยนแปลง โดยการเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามาร่วมดำเนินกิจกรรมตั้งแต่การศึกษาปัญหา การวางแผนดำเนินการ การตัดสินใจ การแก้ไขปัญหา และการประเมิน เพื่อขับเคลื่อนให้กิจกรรมนั้นดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ธรรมรัตน์ พงษ์ทอง (2560:40) สรุปว่าการมีส่วนร่วมหมายถึงการที่ผู้ปกครอง เข้ามาร่วมในการจัดกิจกรรม หรือส่งเสริมการจัดกิจกรรมระหว่างบ้านกับโรงเรียนที่จะช่วยพัฒนาให้งานการศึกษาหรือการเรียนรู้ของนักเรียนประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ ทั้งที่โรงเรียน ที่บ้านโดยลงมือปฏิบัติ ช่วยเหลือและร่วมรับผิดชอบในการระบุและพร้อมที่จะแก้ไขและพัฒนางานการศึกษาต่อไปร่วมกัน

กันญาณี ศรีสุรภัย (2559:14) สรุปว่าการมีส่วนร่วมหมายถึงการร่วมมือและการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนและ ผู้ปกครองในทุก ๆ ด้านโดยเริ่มตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการวางแผนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์และการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

จุฑารัตน์ ศักดิ์มันวงศ์ (2559:51) สรุปว่าการมีส่วนร่วมหมายถึงประชากรที่อาศัยอยู่ภายในชุมชนหรือหมู่บ้านเดียวกัน มีการกำหนดเป้าหมายใดเป้าหมายหนึ่งร่วมกัน มีการตัดสินใจเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์กับตนเองและหมู่บ้าน เพื่อให้ทุกคนในชุมชนได้รับผลประโยชน์ร่วมกันมากที่สุดอาจจะอาศัยระเบียบ ข้อบังคับข้อปฏิบัติในแต่ละเรื่องที่ชุมชนได้จัดทำ

ขึ้นในการจัดการทรัพยากร การวางแผนและควบคุมโครงการต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของเขาเอง

วรพรรณ เพ็ชรคง (2559:14) สรุปว่าการมีส่วนร่วมหมายถึงการที่บุคคล หรือผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายหรือสมาชิกในองค์กรเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการปฏิบัติงานร่วมคิด ร่วมตัดสินใจวางแผน และติดตามผลการปฏิบัติโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือแก้ไขปัญหาแนวทางการพัฒนาโรงเรียน และเพื่อให้เกิดประสิทธิผลและประสิทธิภาพสูงสุดในการปฏิบัตินั้น

สมนึก พิณนุด (2559:17) สรุปว่าการมีส่วนร่วมหมายถึงการมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของประชาชน อย่างเท่าเทียมกันในด้านการตัดสินใจของการกำหนดนโยบาย การวางแผนปฏิบัติตามการ สนับสนุนกิจกรรมต่างๆ และการแบ่งสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม ดังนั้นการมีส่วนร่วมในความหมายนี้ จึงเป็นการกำหนดเป้าหมายที่ให้ประชาชนมีบทบาทมากขึ้นถึงขั้นเป็นตัวนำของการพัฒนา โดยเริ่มตั้งแต่กระบวนการตัดสินใจ การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา การวางแผนและการปฏิบัติตามแผนเพื่อที่จะนำไปสู่การพัฒนาของสังคม ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการปลดปล่อยประชาชนให้หลุดพ้นจากการเป็นผู้รับผลจากการพัฒนา แต่กลายเป็นผู้กระทำเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงและการเข้าสู่ภาวะทันสมัย เพราะการมีส่วนร่วมเป็นการแสดงออกซึ่งเสรีภาพในการปฏิบัติตามนโยบายของตนเอง

ชานนท์ วิสุทธิชานนท์ (2558:6-7) สรุปว่าการมีส่วนร่วมหมายถึงกระบวนการที่เปิดโอกาสการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนตลอดทั้งกระบวนการพัฒนา เริ่มตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกแนวทางและวางแผนการดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหา การมีส่วนร่วมในการประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนา โดยกิจกรรมการพัฒนานั้นๆ มีผลกระทบถึงตัวประชาชน

อัคกะภัทคาน ปาทาน (2558 :16) สรุปว่าการมีส่วนร่วมหมายถึงกระบวนการที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลหรือชุมชนได้มีโอกาสเข้าร่วมในกระบวนการแก้ไขปัญหาของตนเอง ตั้งแต่ขั้นตอนการวิเคราะห์สถานการณ์ การค้นหาและระบุปัญหา การตัดสินใจแก้ไขปัญหา โดยการวางแผน การลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง กระบวนการนี้ช่วยให้เกิดพลังอำนาจภายในตนเอง ก่อให้เกิดความมั่นใจและกล้าที่จะตัดสินใจในการพัฒนาชุมชนในด้านอื่นๆต่อไป

สาโรจน์ พึ่งไทย (2557:23) สรุปว่าการมีส่วนร่วมหมายถึงการเปิดโอกาสให้ผู้นำชุมชนได้มีส่วนช่วยเหลือกันตั้งแต่การวางแผน การบริหารงบประมาณ การดำเนินการ และการติดตามและประเมินผล ดังนั้นผลสำเร็จของการพัฒนาจึงขึ้นอยู่กับ การสนับสนุนของประชาชนและการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแข็งขัน โดยประชาชนต้องรู้ว่าพวกตนต้องการอะไรเพื่อการพัฒนาของตนเอง

ลลิตา ปวะบุตร (2555: 8) สรุปว่าการมีส่วนร่วมหมายถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกิจกรรมต่างๆ สนับสนุน ตัดสินใจ กำหนดการวางแผนอย่างมีระบบ กำหนดนโยบาย มีการติดตามผล ประเมินผลร่วมกัน และนำผลการปฏิบัติไปปรับปรุงพัฒนางานในสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพ

กิตติศักดิ์ เทียงมน (2553 : 9) สรุปว่าการมีส่วนร่วมหมายถึงการกระทำกิจกรรมด้วยความสมัครใจ ด้วยความรับผิดชอบร่วมกัน มีการประสานร่วมมือ แลกเปลี่ยนเรียนรู้อันเป็นผล ต่อ

การขับเคลื่อนองค์กรหรือเครือข่าย เพราะมีผลในทางจิตวิทยาเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมย่อมเกิดความภาคภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของการบริหาร ความคิดเห็นถูกรับฟังและนำไปปฏิบัติ เพื่อการพัฒนาเครือข่าย และที่สำคัญผู้ที่มีส่วนร่วมจะมีความรู้สึกเป็นเจ้าของเครือข่าย ความรู้สึกเป็นเจ้าของจะเป็นพลังในการขับเคลื่อนเครือข่ายที่ดีที่สุด

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการเข้ามาร่วมดำเนินการของบุคคล หรือคณะบุคคล เข้ามาร่วมวิเคราะห์ปัญหาความต้องการ กำหนดแนวทางการดำเนินการร่วมระดมทรัพยากรทั้งภายในและภายนอก ปฏิบัติตามแผน ควบคุม ติดตามและประเมินผล เพื่อให้เกิดผลสำเร็จในการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ บรรลุเป้าหมายโดยคำนึงถึงประโยชน์ขององค์กรเป็นสำคัญ

2. ความสำคัญของการมีส่วนร่วม

จีราพร จริตเพ็ชร (2560:28) สรุปว่าการมีส่วนร่วมมีความสำคัญคือทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในกระบวนการทำงาน ทำให้เกิดความผูกพันในการทำงาน ทำให้บุคลากรเกิดทัศนคติที่ดีต่อการบริหารงาน ทำให้บุคลากรเกิดความเข้าใจการทำงานและการบริหารงานในองค์กรได้ดียิ่งขึ้น

ธรรมรักษ์ พงษ์ทอง (2560:30) สรุปว่าการมีส่วนร่วมมีความสำคัญคือเป็นนวัตกรรมทางความคิด อันจะนำไปสู่วิธีการจัดการที่มีคุณภาพ จึงก่อประโยชน์ด้านการพัฒนางานในองค์กรเกิดการทำงานเป็นทีม โดยบุคลากรในองค์กรได้มีส่วนร่วมรับรู้และร่วมปฏิบัติงานในทุกขั้นตอน ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน งานจึงเกิดประสิทธิภาพสูงสุด ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติงานมีความพึงพอใจและรู้สึกภาคภูมิใจในความสำเร็จและคุณค่าของตน จึงทำให้องค์กรเป็นองค์กรที่มีคุณภาพในที่สุด การมีส่วนร่วมของครอบครัว พ่อแม่ ผู้ปกครองมีความสำคัญอย่างยิ่ง ที่จะช่วยสนับสนุนให้เด็กโดยเฉพาะเด็กปฐมวัยได้มีการพัฒนาเด็กให้เป็นผู้ใหญ่ที่ดี ผู้ปกครองยังสามารถสนับสนุนได้ตลอดเวลา เนื่องจากพ่อแม่ผู้ปกครองที่อยู่ใกล้ชิดเด็ก การร่วมมือกับโรงเรียนจะเปรียบเสมือนเป็นการเพิ่มพลังในการพัฒนาเด็กที่เหมาะสมและสอดคล้องเป็นไปในทิศทางเดียวกัน อันจะส่งผลให้เด็กมีความมั่นคงทางจิตใจและแสดงออกทางพฤติกรรมได้อย่างเหมาะสม สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

กัญญาณี ศรีสุรักษ์ (2559:15) สรุปว่าการมีส่วนร่วมมีความสำคัญต่อการบริหารและการจัดการศึกษา ในกระบวนการเรียนรู้ช่วยให้เกิดความเข้าใจในคุณค่าของตนเองและนำคุณค่านั้นมาสนับสนุน ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ ระหว่างชุมชนกับสถานศึกษา หรือระหว่างผู้ปกครองนักเรียนกับโรงเรียน ในการแก้ปัญหาหรือพัฒนางานให้มีประสิทธิภาพให้ดียิ่งขึ้น

วรพรรณ เพ็ชรคง (2559:15) สรุปว่าการมีส่วนร่วมมีความสำคัญคือเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานหรือผู้ที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการทำงานไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อมในลักษณะของการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติร่วมรับผิดชอบกับสิ่งที่เป็นผลกระทบต่อนตนเองหรือโรงเรียนแล้วทำให้เกิดความรู้สึกเกี่ยวข้องผูกพันกับงานหรือองค์กรนั้นๆ

สมนึก พิกันุด (2559:18) สรุปว่าการมีส่วนร่วมมีความสำคัญคือการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน เป็นการเสริมสมรรถนะในการทำงาน ส่งเสริมบทบาทหน้าที่ด้านต่าง ๆ ทำให้งานบรรลุผลตามเป้าประสงค์

อัคกะปัตถาน ปาทาน (2558 :16-17) กล่าวถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชน สรุปได้ดังนี้

1. ประชาชนตระหนักในปัญหาของตนเอง และตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา
2. ประชาชนมีโอกาสที่จะได้ใช้และพัฒนาความสามารถของตนเอง
3. เป็นการระดมทรัพยากรบุคคลมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด
4. ประชาชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ ทำให้การพัฒนาที่มีความมั่นคงถาวรและต่อเนื่อง
5. เป็นการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย ทำให้ประชาชนนั้นมีความคิดอิสระในการตัดสินใจ
6. เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมรับผิดชอบ และมีอำนาจในการพัฒนาชุมชนของตนเอง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนามีระดับมากน้อยแตกต่างกันไปตามสภาพของชุมชน โครงสร้างการดำเนินงานของรัฐ ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่กับประชาชน ตลอดจนลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจ

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วมมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนา เนื่องจากจะช่วยในการกระจายอำนาจ และส่งเสริมบทบาทของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องให้เกิดความรู้สึกของการเป็นเจ้าของ เกิดการร่วมกันทำงาน และสามารถช่วยให้งานบรรลุเป้าหมายของชุมชนได้

3. ประโยชน์ของการมีส่วนร่วม

ชัยญภาศ เพ็ชรประดับ (2556:41) สรุปว่าประโยชน์ของการมีส่วนร่วมหมายถึงการให้ความร่วมมือในการดำเนินงานระหว่างผู้บริหารสถานศึกษา บุคลากร ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง หน่วยงานของรัฐได้ทราบข้อมูลความต้องการของแต่ละฝ่าย ทำให้การดำเนินเป็นไปอย่างราบรื่นและบรรลุวัตถุประสงค์ตามเป้าหมาย

อัจฉรานันท์ นิยมไทย (2556:20) สรุปว่าประโยชน์ของการมีส่วนร่วมก่อเกิดการพัฒนาตนเอง เนื่องจากชุมชนเกิดการเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหา และสร้างความเจริญให้กับท้องถิ่นเป็นการส่งเสริมชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน สนับสนุนให้ชุมชนมีเสรีภาพในการตัดสินใจเป็นช่องทางที่สะท้อนปัญหาความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่นได้ถูกต้องและตรงประเด็นเป็นการสร้างข้อตกลงที่เกิดจากการยอมรับร่วมกัน

ศศิกาญจน์ ทวีสุวรรณ และคณะ (2555:15) สรุปว่าการมีส่วนร่วมก่อให้เกิดประโยชน์ดังนี้ 1) ผู้ร่วมงานได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการเปลี่ยนแปลง เขาจะยอมรับในการเปลี่ยนแปลง แทนที่จะต่อต้านการเปลี่ยนแปลง 2) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชาจะมีความราบรื่นมากขึ้น ความไม่พอใจ การร้องทุกข์น้อยลง 3) ความผูกพันของบุคคลกับองค์กรจะรู้สึกผูกพันมากขึ้น 4) บุคคลจะไว้วางใจฝ่ายบริหารมากขึ้น เพราะบุคลากรรู้แรงจูงใจและความต้องการของฝ่ายบริหาร 5) การบริหารผู้ใต้บังคับบัญชามีความง่ายขึ้นเพราะผู้ใต้บังคับบัญชายอมรับการเปลี่ยนแปลง และไว้วางใจฝ่ายบริหารมากขึ้น 6) การตัดสินใจทางการบริหารมีคุณภาพดีขึ้น 7) การติดต่อสื่อสารระหว่างองค์กรระดับสูงกับองค์กรระดับต่ำ 8) ก่อให้เกิดการสร้างทีมงานที่มีประสิทธิภาพ

เมตต์ เมตต์การุณจิต (2553:63-64) สรุปว่า การมีส่วนร่วมก่อให้เกิดประโยชน์ ดังนี้ 1) ได้ทราบถึงความต้องการของท้องถิ่น 2) แบ่งเบาภาระหรือรับภาระแทนราชการในการจัดการศึกษาได้บางกรณี 3) เป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างสถานศึกษากับชุมชนหรือผู้ร่วมงาน 4) ลดความขัดแย้งในการบริหารงาน 5) เป็นการสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ 6) เป็นการเสริมสร้างบรรยากาศการทำงานแบบประชาธิปไตย 7) เป็นการลดค่าใช้จ่ายในการบริหารงาน ซึ่งเท่ากับว่าลดต้นทุนในการผลิต เพราะทุกคนจะมีความรู้สึกร่วมกันว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับผูกพันและเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร จึงช่วยกันใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วมเกิดผลประโยชน์ต่อชุมชนอย่างมาก เนื่องจากการมีส่วนร่วมจะช่วยให้การดำเนินงานสามารถบรรลุเป้าหมายและมีประสิทธิภาพสูงสุด

4. รูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

จิราพร จริตเพชร (2560:30) สรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมในการบริหารงานในสถานศึกษาประกอบด้วย องค์ประกอบหลัก คือ 1) คิด การมีส่วนร่วมในการประชุมปรึกษาหารือในการวางแผนโครงการ วิธีการติดตามผล การตรวจสอบและการดูแลรักษา 2) ตัดสินใจ จะต้องร่วมกันตัดสินใจเลือกกิจกรรมหรือแนวทางที่เห็นว่าดีที่สุดหรือเหมาะสม 3) ปฏิบัติตามโครงการ การเข้าร่วมในการดำเนินงานตามโครงการต่าง ๆ และ 4) ติดตามและประเมินผลโครงการ มีส่วนร่วมในการตรวจตราดูแลรักษาและประเมินประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ

บุญรัตน์ ไชยคำ (2555 :36-37)ได้สรุปรูปแบบการมีส่วนร่วมในการประกันคุณภาพการศึกษาของบุคลากรในสถานศึกษาเป็น 4 ลักษณะ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการวางแผน หมายถึง การมีส่วนร่วมของบุคลากรในสถานศึกษาเข้าร่วมในการกำหนดเป้าหมาย ทิศทางในการดำเนินงานและพัฒนาระบบคุณภาพ
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน หมายถึง การที่บุคคลในสถานศึกษาเข้าไปร่วมในการนำแผนไปใช้ในการดำเนินงานหรือปฏิบัติตามระบบหรือแนวทางที่วางเอาไว้เพื่อบรรลุเป้าหมายรวมถึงการศึกษาความรู้เพื่อพัฒนาการดำเนินงาน
3. การมีส่วนร่วมในการตรวจสอบผลการดำเนินงาน หมายถึง การที่บุคลากรในสถานศึกษาเข้าร่วมในการติดตาม ตรวจสอบและประเมินผลงานที่ปฏิบัติ เพื่อให้เห็นว่าได้ดำเนินงานตรงตามมาตรฐานที่กำหนดไว้มากน้อยเพียงใด
4. การมีส่วนร่วมในการปรับปรุงระบบ หมายถึง การที่บุคลากรในสถานศึกษา เข้าร่วมในการแก้ไขปรับปรุงระบบ อันเนื่องมาจากระบบนั้นไม่สามารถทำให้บรรลุเป้าหมายหรือเป็นการพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นเพื่อใช้เป็นแนวทางปฏิบัติงานต่อไป

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วมในสถานศึกษาคือการที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาและสมาชิกบ้านลงเหนือเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อการอนุรักษ์และสร้างจิตสำนึกต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นไทลื้อลงเหนือ โดยการร่วมให้ข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการจัดการเรียนรู้ ร่วมติดตาม ตลอดจนร่วมรับทราบผลการจัดการเรียนรู้

การสร้างจิตสำนึก

1. ความหมายของการสร้างจิตสำนึก

พระมหาประกาศิต สิริเมโธ (ฐิติปสิทธิกร) (2560:86) ได้กล่าวว่า การสร้างจิตสำนึกนั้นเป็นการแสดงออกถึงสิ่งที่เกิดขึ้นภายในจิตใจที่เกี่ยวกับความรู้สึก ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ความปรารถนาต่าง ๆ ซึ่งเกิดจากกระบวนการเรียนรู้และจากประสบการณ์ รวมทั้งมีการประเมินค่าและตระหนักถึงความสำคัญที่ตนมีต่อสิ่งนั้น ๆ และจิตสาธารณะ หมายถึง การตระหนักรู้ตน ที่จะทำสิ่งใดเพื่อเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม การคิดที่สร้างสรรค์เป็นกุศลและมุ่งทำกรรมดีที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม คิดสร้างสรรค์ คือคิดในทางที่ดี ไม่ทำลายบุคคล สังคม วัฒนธรรม ประเทศชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการกระทำและคำพูดที่มาจากความคิดที่ดี

กรรยา พรรณนา (2559 : 15) ได้กล่าวว่าจิตสำนึกเป็นการแสดงออกถึงพฤติกรรมของแต่ละบุคคล ซึ่งแสดงออกในรูปแบบที่ไม่เหมือนกัน ทั้งนี้เพราะแต่ละคนนั้นมีจิตสำนึกที่แตกต่างกัน มีกระบวนการคิดที่ต่างกัน จึงทำให้การแสดงออกจึงแตกต่างกัน

อนุศิษฐ์ ปลั่งแสงไพฑูรย์ (2559: 26) สรุปรว่าจิตสำนึกคือส่วนของความรู้สึกนึกคิด และคุณค่าที่ถูกถ่ายทอดกันมา แล้วสะสมไว้ในส่วนลึกที่สุดร่วมกันของคนในสังคม ซึ่งสามารถสร้างจิตสำนึกด้วยการอบรมเรียนรู้ให้มีความสำคัญต่อการศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตลอดจน วัฒนธรรมประเพณี ท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นการสร้างจิตสำนึกและความรู้สึกรับผิดชอบ ปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในการช่วยกันดูแลรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม โดยรวม ให้สามารถดำรงสภาพและอำนวยประโยชน์อย่างยั่งยืนภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วม

กล่าวโดยสรุป การสร้างจิตสำนึก หมายถึง กระบวนการในการกระตุ้นให้บุคคลในชุมชนเกิดความตระหนัก สำนึกในคุณค่าของสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน ส่งผลต่อการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมที่ดีในการไม่ทำลายช่วยกันสืบสานต่อ ยึดมั่นในคุณธรรมความดีงาม

2. ความสำคัญของจิตสำนึก

จิรภรณ์ ไชยภมร (2561:13) ได้สรุปไว้ว่า จิตสำนึกมีความสำคัญอย่างยิ่งซึ่งเป็นที่ที่มีคุณค่าต่อ การปฏิบัติตนที่จะส่งผลต่อตนเอง ต่อสังคม ต่อประเทศชาติ ถ้าสามารถปลูกฝังส่งเสริมหรือพัฒนาให้บุคคลมีจิตสำนึกด้วยวิธีการต่างๆ จะทำให้บุคคลมีจิตใจที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน อาสาดูแลรับผิดชอบสมบัติส่วนรวม มีการใช้อย่างสมบัติของส่วนรวมอย่างเห็นคุณค่า ใช้อย่างทะนุถนอม รู้จักการแบ่งปันโอกาสในการใช้ของส่วนรวมให้ผู้อื่น และปัญหาที่เกิดการเอารัดเอาเปรียบคนอื่น ปัญหาการทำลายสาธารณะสมบัติต่างๆ จะลดลง การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนและประโยชน์พวกพ้องก็จะลดน้อยลง และจะนำมาสู่ชุมชนและสังคมที่เข้มแข็งพัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่อง

สุนทรี ผาติनावิน (2558 : 14-15) ได้สรุปว่า จิตสำนึกมีความสำคัญการอยู่ร่วมกันของคนใน เพื่อให้สังคมสงบสุขเกิดความเกื้อกูลช่วยเหลือและมีความร่วมมือทางสังคม ได้แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้ 1) จิตสำนึกในความรับผิดชอบต่อตนเอง นับว่าเป็นพื้นฐานต่อ ความรับผิดชอบต่อตนเอง เช่น ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนหาความรู้ รู้จักการออกกำลังกาย เพื่อให้สุขภาพ แข็งแรงสมบูรณ์ มี

ความประหยักรู้จักความพอประมาณความพอดีประพฤติดัวให้เหมาะสมละเว้นการกระทำที่ก่อให้เกิดความเสียหาย ทำงานที่รับมอบหมายให้สำเร็จ มีความรับผิดชอบ ตรงเวลามีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และสามารถพึ่งพาตนเองได้ 2) จิตสำนึกในความรับผิดชอบต่อสังคม เป็นการช่วยเหลือสังคม ไม่ทำให้อื่นหรือสังคมเดือดร้อนได้รับความเสียหายอาทิ จิตสำนึกสาธารณะต่อโรงเรียน เช่น มีความรับผิดชอบต่อโรงเรียน ครูอาจารย์ ตั้งใจเล่าเรียน ช่วยรักษาทรัพย์สินสมบัติของโรงเรียน รักษาสิ่งแวดล้อมของทางโรงเรียน เคารพสิทธิการใช้ของส่วนรวมของทางโรงเรียน อาสาช่วยเหลือกิจการต่างๆของทางโรงเรียน และจิตสำนึกสาธารณะต่อชุมชน เช่น ปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบของสังคม ปฏิบัติตามกฎหมาย รักษาความสะอาดของชุมชน รักษาสมบัติของส่วนรวมให้ความร่วมมือ ต่อสังคมในฐานะพลเมืองดีให้ความช่วยเหลือกิจกรรมต่างๆของทางชุมชน

ภิรมย์ เอี่ยมสำอางค์ (2556: 16) สรุปว่าการมีจิตสำนึกจึงเป็นวิถีทางที่สำคัญในการปรับตัวต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ด้วยการควบคุมตัวเอง ด้วยความตระหนักคิด และสามารถใช้ความรู้ในการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์(2552 : 73-74) สรุปไว้ว่าจิตสำนึกเป็นสิ่งสำคัญซึ่งต้องปลูกฝังหรือเสริมสร้างไว้ตั้งแต่ในวัยเด็ก เพื่อให้เขาได้รับประสบการณ์ที่เพียงพอที่สามารถนำไปพัฒนา ตนเอง โดยในการปลูกฝังนั้นควรเด็กได้มีความรู้ความเข้าใจ ตระหนักถึงความสำคัญของจิตสาธารณะ รวมทั้งมีการฝึกฝนให้เด็กได้ปฏิบัติจริง เพื่อให้เด็กเกิดการกระทำเกี่ยวกับการพัฒนาจิตสาธารณะอย่างแท้จริงจนเกิดเป็นลักษณะนิสัย และควรทำให้เหมาะสมกับวัย เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่เหมาะสมตามวัย และเกิดการพัฒนามาตามลำดับ ซึ่งในการฝึกอบรมปลูกฝังหรือพัฒนาจิตสำนึกให้แก่เด็กนั้นควรมีครูหรือผู้ใหญ่คอยดูแลชี้แนะแนวทางที่ถูกต้อง เด็กจะได้ยึดเป็นแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสม

กล่าวโดยสรุป จิตสำนึกมีความสำคัญต่อคนในสังคมเป็นอย่างยิ่ง ถ้าหากคนเกิดจิตสำนึกที่ดีต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น ก็จะทำให้บุคคลนั้นเกิดความรับผิดชอบต่อสังคม เกิดการหวงแหนและช่วยกันดำรงรักษาภูมิปัญญาในท้องถิ่นเอาไว้ได้

3. ระดับของจิตสำนึก

ณัฐวัฒน์ สุทธิโยธิน (2559: 1) ได้สรุประดับของการมีจิตสำนึกออกเป็น 5 ระดับ ดังนี้

1. ความสนใจ มีความสนใจในเรื่องนั้น
2. ความเอาใจใส่ หรือใส่ใจในเรื่องนั้น เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งจำเป็นในชีวิต เห็นว่าเป็นสิ่งที่ตนเองต้องการ คาดหวังว่าจะให้เกิดจิตสำนึกดังกล่าว
3. ความรู้สึกเกี่ยวข้อง
4. ความรู้สึกอยากมีส่วนร่วม
5. ความต้องการลงมือปฏิบัติ

ธเนศวร์ เจริญเมือง (2551 : 177-178) ได้แบ่งจิตสำนึกออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่

1. สำนึกที่ได้มาจากการปลูกฝังหรือการถ่ายทอดที่ดำรงอยู่ทั่วไปในสังคม และสิ่งที่ถ่ายทอดมานั้นก็คือ วัฒนธรรมที่ดำรงอยู่เป็นหลักหรือเรียกว่าวัฒนธรรมกระแสหลัก
2. สำนึกที่ถูกปลูกขึ้นมา เป็นสำนึกที่ปรารถนาทางเลือกใหม่ที่แตกต่างจากวัฒนธรรมและแนวคิดกระแสหลักและมักคัดค้านกับสภาวะดำรงอยู่ เช่น ความอยู่ดีมีสุขในสังคม

การใช้อำนาจที่ไม่เป็นธรรม การต่อสู้ดิ้นรน สำนึกในขั้นนี้มักเน้นหนักที่การแสวงหาสิทธิที่จะแสดงออกได้ สิทธิที่จะเลือกสิ่งที่ตนเองต้องการได้และสิทธิที่จะดูแลปกครองตนเอง กำหนดหนทางให้แก่ตนเอง

3. สำนึกที่เพิ่มพูนขึ้น (Expanded) ซึ่งคนที่มีแนวคิดนี้เป็นกลุ่มเดียวกับกลุ่มที่เสียเปรียบในสังคม เห็นว่าฐานะตำแหน่งก็คือสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ดังนั้นปฏิกริยาที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ก็คือ กระบวนการทั้งชีวิต คนที่มีสำนึกเช่นนี้มีความเข้าใจในความสลับซับซ้อนทางสังคม

รีนฤดี ชัยอำมาตย์ (2550: 10) สรุปว่าจิตสำนึกทางสังคมระดับหนึ่งเป็นจิตสำนึกที่มุ่งรับใช้ระบบที่เป็นอยู่เป็นจิตสำนึกแบบล้าหลังแสดงออกโดยยอมรับเคราะห์กรรม ถือเป็นเรื่องของโชควาสนา ยอมรับสภาพที่อยู่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขอะไรได้และอีกระดับหนึ่งเป็นจิตสำนึกที่เปลี่ยนแปลงระบบที่เป็นอยู่ เป็นจิตสำนึกแบบก้าวหน้าโดยมุ่งถึงการมีชีวิตที่ดีกว่า สังคมที่ยุติธรรมกว่าสงบกว่า ได้แก่ การเข้าร่วมกลุ่มทำประโยชน์ต่อสังคมต่อรองกับอำนาจหรือคัดค้านสิ่งที่เห็นว่าไม่ต้องการเอาไรต์เอาเปรียบสังคมหรือทำให้สังคมเสื่อม เป็นต้น

พลเดช ปิ่นประทีป (2552) ได้สรุปว่าระดับจิตสำนึกเป็นกระบวนการพัฒนาภายในของผู้คน เพื่อก้าวข้ามความสำนึกแบบสัญชาตญาณดิบและความเป็นตัวตนที่เห็นแก่ตัว จากสัจธรรมิสมมนุษย์ภูมิ(Transcending Self) ซึ่งอาจแบ่งได้ เป็น 5 ระดับเป็นเบื้องต้น ได้แก่

1. จิตสำนึกพึ่งตนเอง เป็นจิตสำนึกที่พบเห็นในบุคคลหรือชุมชน กลุ่ม องค์กร ที่มีความเข้มแข็งโดยทั่วไปที่มีจิตสำนึกพึ่งตนเองเป็นรากฐาน ไม่รอพึ่งพิงเทวดาฟ้าดิน ไม่โทษปัจจัยภายนอก แต่มุ่งใช้สติปัญญาของตนสร้างความพอเพียงและมีภูมิคุ้มกันขึ้นมาด้วยตนเอง และมักมีคุณลักษณะพิเศษคือมีขีดความสามารถในการปกป้องคุ้มครองตนเองจากภัยคุกคาม มีลักษณะเชิงต่อสู้ต้านทานหรือมีบุคลิกที่ระแวงระวังและซีตวงตนเองเพื่อความอยู่รอด

2. จิตสำนึกสาธารณะเป็นจิตสำนึกที่ใส่ใจต่อส่วนรวม ห่วงใยประโยชน์ และสมบัติสาธารณะ โดยจะเฝ้าระวังมิให้ใครมาทำลายหรือเอาสมบัติสาธารณะไปเป็นของตัว ซึ่งจิตสำนึกสาธารณะเป็นรากฐานความเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้น (Active Citizen) สังคมที่มีพลเมืองผู้กระตือรือร้นจำนวนมากย่อมเป็นสังคมที่มีความตื่นตัวตลอดเวลา ใครจะมาขโมยสมบัติสาธารณะหรือทำลายสิ่งแวดล้อมจะทำได้ยากขึ้น

3. จิตสำนึกอาสาสมัคร เป็นจิตสำนึกที่พร้อมจะเสียสละสมบัติหรือประโยชน์ส่วนตัวให้กับผู้อื่นหรือส่วนรวมโดยไม่หวังผลตอบแทน อาจเป็นการเสียสละเวลา แรงกายแรงใจ ความรู้สติปัญญา หรือทรัพย์สินเงินทองก็ได้ คนและชุมชนที่มีจิตอาสา มักเป็นผู้ที่สามารถพึ่งตนเองได้ และมีจิตสำนึกสาธารณะเป็นทุนเดิม จึงมีความพร้อมที่จะเสียสละเพื่อคนอื่น ได้ในระดับใดระดับหนึ่งอยู่ตลอดเวลา ซึ่งจิตอาสาเป็นรากฐานสำคัญของสังคมที่เข้มแข็งหรือประชาคม (Civil Society)

4. จิตสำนึกวีรชน เป็นจิตอาสาที่ผนวกด้วยความกล้าหาญในการต่อสู้ หรือปฏิบัติหน้าที่เพื่อส่วนรวมแบบไม่กลัวยากไม่กลัวตาย มีความพร้อมที่จะเสียสละทุกสิ่งทุกอย่าง แม้กระทั่งชีวิตเพื่อห่มุณณะของตน ซึ่งอาจเป็นครอบครัววงศ์ตระกูล ชุมชนท้องถิ่น องค์กร สถาบัน เชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ประเทศ อุดมการณ์ ลัทธิความเชื่อ ศาสนา เป็นต้น และจิตสำนึกวีรชนมักพัฒนาขึ้นมาโดย

ผ่านการต่อสู้ร่วมกันเป็นหมู่คณะ หล่อหลอมจากการขับเคลื่อนกับตัวเองอย่างต่อเนื่อง ผ่านบททดสอบตนเองครั้งแล้วครั้งเล่า และมักแสดงวีรกรรมให้ประจักษ์ต่อสายตาของ ผู้คนเมื่อมีเหตุการณ์คับขันหรือไม่ก็ภายหลังจากการสละชีวิตร่างกาย

5. จิตโพธิสัตว์ เป็นจิตสำนึกความรักและรับใช้เพื่อนมนุษย์โดยไม่เลือกหน้า ไม่เลือกกว่าเป็นหมู่คณะหรือเผ่าพันธุ์ใด มีความเป็นสากล ซึ่งผู้ที่มีจิตสำนึกแบบนี้มักเป็นผู้ปฏิบัติธรรม หรือมีความศรัทธาในหลักศาสนา และมีกิจวัตรปฏิบัติส่วนตนที่เข้มงวด มีวินัยสูง บางทีเคร่งยิ่งกว่าพระ

กล่าวโดยสรุป ระดับการเกิดจิตสำนึก จะเริ่มต้นจากความสนใจในสิ่งที่มีอยู่รอบตัว ก่อน และหากได้รับการพัฒนาและส่งเสริมจะทำให้จิตสำนึกพัฒนาขึ้นจนถึงระดับสูงสุดคือ ขั้นการลงมือกระทำในการอนุรักษ์ต่อไป ดังนั้นสถานศึกษาควรช่วยกันสร้างจิตสำนึกให้นักเรียนและเยาวชนในท้องถิ่นนั้นๆ เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นสืบไป

4. วิธีการและขั้นตอนการสร้างจิตสำนึก

รินฤดี ชัยอำมาตย์ (2550 : 10-12)กล่าวถึงการสร้างจิตสำนึก ให้เกิดขึ้นในตัวบุคคลว่าจำเป็นจะต้องมีกระบวนการหรือขั้นตอนกลยุทธ์ในการสร้างจิตสำนึกที่สำคัญและเกิดประสิทธิภาพดังขั้นตอนกลยุทธ์ในการสร้างจิตสำนึก มี 3 ประการ ได้แก่

1. กลยุทธ์การปลูกจิตสำนึก เป็นกลยุทธ์หลักของการสร้างประชาสังคม เพราะประชาสังคมต้องขับเคลื่อนด้วยความร่วมแรงร่วมใจ ก่อเกิดความสัมพันธโยงใยเป็นเครือข่ายดังนั้นกลยุทธ์การปลูกจิตสำนึกสาธารณะของบุคคล กลุ่ม ชุมชนและสังคม จึงเป็นสิ่งที่ต้องกระทำเป็นสิ่งแรก โดยอาศัยการสนับสนุนหรือเทคนิค

1.1 สร้างความรัก กลยุทธ์ความรักนี้เป็นความรักขั้นสูงสุดของสังคม เป็นมากกว่าความรักในความเป็นพรศพวัก เป็นความรักสากล เป็นความรักที่เอาชนะความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ เป็นมิตรภาพเพื่อสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันทำให้เกิดความเข้มแข็ง เพื่อเป็นพลังทางสังคม ซึ่งความรักในธรรมชาติของแผ่นดิน หมายรวมถึง ความรักในสังคมต่อประเทศมนุษย์ก่อกำเนิดโดยธรรมชาติและมีความเป็นอยู่ร่วมกับธรรมชาติ คนในสังคมไทยในประเทศไทยจึงต้องหวงแหนและรักธรรมชาติและความเป็นไทย รักวัฒนธรรมชุมชน รักในค่านิยมความเป็นไทย กระแสความรักดังกล่าวได้จางหายไปจากอารยธรรมตะวันตก จากค่านิยมลัทธิบริโภคนิยมนำมาซึ่งการแก่งแย่งแข่งขันอย่างเอาเป็นเอาตาย ความรักต่อเพื่อนมนุษย์และความรักต่อแผ่นดินจะสร้างความผูกพันในความเป็นสังคมไทยและเป็นตัวปลูกจิตสำนึกสาธารณะ (Public Consciousness)

1.2 ส่งเสริมความรู้ การเสริมสร้างความรู้เป็นส่วนสนับสนุนสำคัญในการสร้างความรักความรู้อย่างแท้จริง เกิดจากการเรียนรู้ด้วยตนเอง เรียนรู้จากการกระทำ เรียนรู้จากความต้องการที่แท้จริง (Learning by Doing) ความรู้ในขั้นแบ่งออกได้เป็น 2 นัย คือ ความรู้อย่างชาญเชิงในศาสตร์หรือความรู้นั้นๆและความรู้ที่ทำให้เกิดการคิดเป็น เลือกเป็น อันเป็นความรู้ในการเชื่อมโยงหรือโลกทัศน์สังคมที่คิดเป็นคิดถูกจึงเป็นสังคมแห่งปัญญาที่แท้จริง

1.3 ส่งเสริมความเป็นธรรมชาติ การดำเนินงานต่างๆในการพัฒนาภาครัฐที่ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะการเร่งรัดเพื่อจะให้ถึงเป้าหมายรวดเร็ว ด้วยมีเวลาและงบประมาณเป็น

ข้อจำกัด อีกทั้งในบางครั้งความสำเร็จก็นำมาซึ่งตำแหน่ง และความก้าวหน้าของข้าราชการหรือองค์กรที่เข้าไปทำ มีการแต่งตั้งหัวหน้า ผู้นำ วางแผน วางขั้นตอน จัดหาอุปกรณ์และทรัพยากรซึ่งภายหลังเมื่อหน่วยงานถอนตัว ชุมชนที่ไม่สามารถพัฒนาต่อไปได้ เพราะมีผู้จัดการให้โดยตลอด การสร้างจิตสำนึกสาธารณะเมื่อปลูกจิตสำนึกด้วยความรัก และให้ความรู้การรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรม ดังกล่าวอยู่บนพื้นฐานของการเติบโตแบบธรรมชาติเพื่อความเป็นอิสระ และความต่อเนื่องยั่งยืน ด้วยความซาบซึ้งในจิตใจเป็นการพิสูจน์ถึงศักยภาพของระดับแห่งสำนึกกว่าจะสามารถแสดงศักยภาพ ในการร่วมกันแก้ปัญหาของสังคมได้มากน้อยเพียงใด

2. กลยุทธ์การฝึกกำลัง (Empowerment) เมื่อใช้กลยุทธ์ การปลูกจิตสำนึกโดยอาศัยเทคนิคความรัก ความรู้ และความเป็นธรรมชาติแล้ว สิ่งต่อไปคือการรวบรวมพลังของปัจเจกชนแต่ละคนเข้าไปเป็นกลุ่มเป็นองค์กรเพื่อความเป็นหนึ่งเดียวโดยอาศัยกลยุทธ์การฝึกกำลังซึ่งมีเทคนิค คือ

2.1 การมีส่วนร่วม (Participation) ควรยึดหลักการมีส่วนร่วมที่สำคัญ 3 ประการ

2.1.1การมีส่วนร่วมนั้นต้องเกิดจากความเต็มใจและความเข้าใจที่จะเข้าร่วมเพราะจะทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในการแก้ไขปัญหา ตัดสินใจเรื่องนั้นๆอันจะทำให้เกิดความสามัคคีและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

2.1.2 กระบวนการมีส่วนร่วมนั้นต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเสมอภาค และขีดความสามารถของแต่ละบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วม

2.1.3 การมีส่วนร่วมต้องมีพื้นฐานของเสรีภาพ อิสระที่จะตัดสินใจว่าจะเลือกในการมีส่วนร่วมหรือไม่ ข้อสำคัญคือการมีส่วนร่วมนั้นต้องไม่เกิดจากการบังคับหรือขู่เข็ญจากผู้ใดเหนือกว่า

2.2) ความเป็นหนึ่งเดียว(Unity) 13 เทคนิคความเป็นหนึ่งเดียว ถือเป็นจุดที่สามารถแสดงถึงพลังของประชาสังคมจากรัก ความรู้ ความเป็นธรรมชาติ มาสู่การมีส่วนร่วมอันเป็นกิจกรรมแสดงออกถึงความเป็นประชาสังคมอันอาจได้แก่ กิจกรรม (Activity) ของกลุ่มผลประโยชน์ หรือองค์กรชุมชนต่างๆ หรือความสำนึกร่วมในการเป็นสมาชิกของชุมชน เช่นความรัก ความภูมิใจในท้องถิ่น ห่วงแหนในวัฒนธรรมของคนในชุมชน เมื่อมาถึงจุดนี้เทคนิคความเป็นหนึ่งเดียวคือความเป็นหนึ่งเดียวของสังคมเป็น ความรู้สึกว่าพวกเดียวกัน ทั้งที่ไม่เคยเห็นกัน ไม่เคยรู้จักกันแต่เป็นพวกเดียวกันโดยวัฒนธรรมสังคมไทย

3. กลยุทธ์กระแสผลักดัน (Drive) กลยุทธ์กระแสผลักดันเป็นการปลูกจิตสำนึกทางสังคมโดยอาศัยเทคนิคความรักความรู้และความเป็นธรรมชาติ เมื่อเกิดจิตสำนึกจึงเป็นขั้นตอนของกลยุทธ์การรวมพลังโดยรวบรวมพลังจากจิตสำนึกของประชาชนโดยอาศัยเทคนิคการมีส่วนร่วม ความเป็นหนึ่งเดียวและความสุภาพ สิ่งที่จะได้คือมากก็คือประชาสังคมในตัวบุคคล กลุ่ม องค์กร ชุมชน และสังคมเพื่อใช้เป็นพลังในการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาศักยภาพ ซึ่งกลยุทธ์กระแสผลักดันเป็นสิ่งที่ผลักดันประชาชนให้เกิดความยั่งยืนของจิตสำนึกและเจริญขึ้นในจิตใจของผู้คนในสังคมเป็นการสร้างสนามให้กับประชาสังคมในการขับเคลื่อนก่อเป็นกระแสสังคม มิใช่จำกัดไว้เพียงแคในหนังสือหรือ

แวดวงวิชาการ สนามในที่นี้คือกิจกรรมในการส่งเสริมแสดงออกถึงความเป็นประชาสังคม ซึ่งหากมองในแง่ของเด็กและเยาวชน ก็คือกิจกรรมต่างๆ ที่เด็กและเยาวชนต่างมีจิตสำนึกร่วมกันและมารวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมเพื่อสังคม เพื่อแก้ปัญหาและขยายการพัฒนาให้เกิดความเหมาะสมยิ่งขึ้น

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม และสังคม สัญจร (2543 : 55-59) ได้เสนอกิจกรรมการปลูกจิตสาธารณะสรุปได้ดังนี้

1. การใช้บทบาทของผู้นำ ทั้งผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการจะมีบทบาทสูงในการริเริ่มสร้างสรรค์ โน้มนำ หล่อหลอม ประสานงานเพื่อให้เกิดจิตสาธารณะ

2. การใช้การสื่อสารแบบรวมศูนย์ โดยใช้การสื่อสารที่มีการควบคุมโดยศูนย์กลาง เพื่อเผยแพร่ในสิ่งที่คนเห็นว่าดีหรือให้ผู้อื่นร่วมเผยแพร่เพื่อแก้ปัญหาการไม่เป็นเอกภาพในการเผยแพร่ ซึ่งอาจนำไปสู่ความเข้าใจผิดในสาระบางประการ

3. การใช้กระบวนการศึกษาเรียนรู้ โดยการผลักดันให้จิตสาธารณะเข้าสู่ระบบการศึกษาให้ได้ไม่ว่าจะเป็นทางการที่เป็นการศึกษาในระบบ เช่น การศึกษาในโรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษาต่างๆ และไม่เป็นทางการคือการศึกษาในระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เช่น การเรียนรู้ภายใน องค์กร ชุมชน สังคม การเรียนรู้ผ่านสื่อต่างๆ ทั้งวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์และผ่านการมีปฏิสัมพันธ์ภายในสังคม

4. การใช้บทบาทของสื่อมวลชน สื่อมวลชนมีบทบาทสำคัญยิ่งในการกระจายข้อมูลข่าวสาร สู่บุคคลต่างๆ ซึ่งจะช่วยสร้างจิตสาธารณะที่ถูกต้องให้เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว

5. การใช้ตัวอย่างที่ดีในสังคม การสร้างและสนับสนุนคนดี ยกย่องคนดี เลือกผู้นำที่ดีและผลักดันตัวอย่างจิตสาธารณะที่ดีเป็นวิธีการหนึ่งที่จะทำให้เกิดจิตสาธารณะในสังคมได้

ทิตินา แคมมณี (2546 : 69-74) ได้เสนอวิธีการสอนที่ช่วยส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมซึ่งนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาจิตสาธารณะได้ดังนี้

1. การเล่านิทาน เป็นการสอนที่ใช้นิทานเป็นสื่อ ซึ่งครูอาจใช้สื่ออื่นๆ ประกอบ ได้ เช่น หุ่น ภาพ แผ่นป้ายสาธิต และการตุ๊กตา เป็นต้น

2. การเล่นเกม เกมเป็นการเล่นภายใต้กติกาที่กำหนด โดยมีจุดมุ่งหมายของการเล่น โดยทั่วไปแล้วจะมีการแข่งขันเพื่อให้เกิดความสนุกสนาน ตื่นเต้น เกมที่ควรนำมาใช้ฝึกที่เกี่ยวข้องกับจิตสาธารณะ

3. การใช้กรณีตัวอย่าง เป็นการสอนโดยใช้เรื่องที่คัดสรรมาหรือเขียนขึ้นเพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษา โดยมีประเด็นคำถามให้ผู้เรียนฝึกคิดวิเคราะห์ อภิปราย และแก้ปัญหา เรื่องที่เลือกมาใช้ควรเป็นเรื่องที่คล้ายความจริง

4. การใช้บทบาทสมมติ เป็นการสอนโดยให้ผู้เรียนสวมบทบาทเป็นตัวละครในสถานที่สมมติ เช่นการให้นักเรียนแสดงเป็นทวดาพิทักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชน หรือแสดงเป็นผู้มีคุณธรรมในการช่วยเหลือผู้ยากไร้

5. การใช้สถานการณ์จำลอง เป็นการสอนโดยให้ผู้เรียนเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กันในสถานการณ์ที่จำลองจากสถานการณ์จริง เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ความเป็นจริงของสถานการณ์นั้น เช่น

การใช้สถานการณ์จำลองจากเหตุการณ์การเข้าไปช่วยเหลือผู้คนที่โดนสึนามิถล่มในภาคใต้ของไทย เป็นต้น

กัลยากร วรกุลสถฐานี (2553 : 8-10) ได้สรุปไว้ว่า การพัฒนาจิตสาธารณะว่า จะต้องใช้วิธีการและกิจกรรมที่หลากหลาย โดยกิจกรรมที่นักเรียนเข้าร่วม แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. เป็นกิจกรรมที่โรงเรียนจัดขึ้น เป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอนและให้นักเรียนเข้าร่วม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมเสริมจากวิชาการ แบ่งได้ดังนี้

1.1 กิจกรรมที่ใช้ร่างกายกระทำ คือ กิจกรรมการเข้าค่ายต่างๆ เช่น ค่ายพระพุทธ ค่ายลูกเสือ ซึ่งจะมีการเก็บกวาด เก็บขยะ ปลูกต้นไม้ ปลูกป่า กิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์กับเด็กด้อยโอกาส

1.2 กิจกรรมการให้บริจาค เช่น การบริจาคสิ่งของให้ผู้ที่ต้องการ

2. กิจกรรมอาสาสมัคร ซึ่งจะเริ่มต้นด้วยตัวนักเรียนเอง ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมของชมรมหรือชุมนุมที่นักเรียนเป็นสมาชิก เช่น กิจกรรมสอนหนังสือน้อง กิจกรรมเลี้ยงอาหารสุนัขจรจัด กิจกรรมรณรงค์เก็บขยะในบริเวณโรงเรียน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ทำให้กับสังคมและยังได้ทำพร้อมกับเพื่อนๆ อีกด้วย

จิรวรรณ คุ่มพร้อม สำลีพันธ์ (2560: 27) การสร้างสำนึกที่ดีและถูกต้องนั้น อาศัยปัจจัยของการรับรู้ของแต่ละบุคคลและการรับรู้ ขึ้นอยู่กับอิทธิพล 3 ประการคือ

1. ประสบการณ์ทั้งในอดีตที่ผ่านมาและในชีวิตประจำวัน
2. ความใส่ใจและการให้คุณค่าในเรื่องที่จะรับรู้ซึ่งการใส่ใจสามารถแปรเปลี่ยนได้หลายระดับ ตั้งแต่ความ จำเป็น ความต้องการ ความคาดหวัง ความสนใจและอารมณ์
3. ลักษณะและรูปแบบการรับรู้เรื่องต่างๆ การเรียกร้องความสนใจอาศัยการได้ยินได้เห็นเพียงครั้งเดียว แต่การรับรู้ต้องการหลายครั้งและสำนึกที่ดีนั้นต้องการระยะเวลานานพอสมควร

ปริดา รอดนวล (2560) กล่าวถึงแนวทางการพัฒนาให้คนไทยมีจิตสำนึกที่ถูกต้อง

1. การพัฒนาจิตสำนึกที่ถูกต้องผ่านสถาบันครอบครัว โดยการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ และเครือญาติ ควรปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องในด้านต่างๆ ต่อลูกหลานของตนเอง โดยถือว่าเป็นภารกิจที่สำคัญของครอบครัว

2. การพัฒนาจิตสำนึกที่ถูกต้องผ่านชุมชนโดยผู้คน กลุ่ม และองค์กรต่างๆ ในชุมชน ต้องช่วยกันสร้างจิตสำนึกให้เกิดขึ้นต่อสมาชิกของชุมชนโดยเฉพาะเด็กและเยาวชนที่ถือเป็นกำลังสำคัญในอนาคต การสร้างจิตสำนึกที่ถูกต้องผ่านชุมชน อาจสร้างโดยการกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ ขึ้นมาเพื่อเป็นกรอบให้เกิดการสร้างจิตสำนึกที่ถูกต้อง ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการช่วยกันสร้างจิตสำนึกที่ถูกต้อง และรับผิดชอบร่วมกัน

3. การพัฒนาจิตสำนึกที่ถูกต้องผ่านสถาบันการศึกษาตั้งแต่ระดับพื้นฐานจนถึงระดับอุดมศึกษา โดยบูรณาการให้หลักสูตรต่างๆ มีเนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกที่ถูกต้องในด้านต่างๆ โดยเน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เน้นความร่วมมือระหว่างสถาบันศึกษากับชุมชน และหน่วยงานต่าง ๆ

4 การพัฒนาจิตสำนึกที่ถูกต้องผ่านทางสังคมต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน มีแนวทางการพัฒนาจิตสำนึกที่ถูกต้องด้านต่างๆตั้งแต่ระดับกฎหมายรัฐธรรมนูญ นโยบายของรัฐบาลและวิสัยทัศน์ขององค์กรต่าง ๆ

กล่าวโดยสรุป การสร้างจิตสำนึกสามารถทำได้หลากหลายทาง ได้แก่ ผ่านกระบวนการทางการศึกษา ผ่านชุมชน ผ่านครอบครัว ผ่านการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การจัดการเรียนรู้ การบริจาค เป็นต้น

5. การวัดจิตสำนึก

อมรรัตน์ จันทรเชียว (2554 : 22-23) การวัดจิตสำนึกเป็นการวัดพฤติกรรมด้านจิตพิสัย ดังนั้นผู้วัดจึงควรศึกษาวิธีการวัดที่หลากหลายและเหมาะสมกับพฤติกรรมจิตสาธารณะที่เกิดขึ้น โดยมีการวัดหลายๆ ครั้ง วัดอย่างต่อเนื่องและวัดให้ครอบคลุมคุณลักษณะด้านจิตสำนึก ดังนี้

1. วัดให้ครอบคลุมคุณลักษณะที่ต้องการวัด เนื่องจากคุณลักษณะด้านจิตพิสัยเป็นคุณลักษณะส่วนตัว ซึ่งไม่แน่ใจว่าพฤติกรรมที่แสดงออกมาเป็นผลมาจากอารมณ์หรือความรู้สึกนั้นๆ หรือไม่ ดังนั้นการวัดผลจึงจำเป็นที่จะต้องใช้เครื่องมือหลายๆ อย่าง

2. วัดหลายๆ ครั้ง เนื่องจากคุณลักษณะด้านจิตพิสัย อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์ดังนั้นควรมีการวัดหลายๆ ครั้งในวันและเวลาที่แตกต่างกันไปจึงจะทำให้ผลการวัดเชื่อถือได้มากขึ้น

3. วัดอย่างต่อเนื่อง ควรวัดอย่างต่อเนื่องและใช้เทคนิคหลายๆ วิธีจึงจะเชื่อได้ว่าผลการวัดคุณลักษณะด้านจิตพิสัยมีความน่าเชื่อถือและถูกต้อง

4. ความร่วมมือของผู้ที่ถูกวัดเป็นเรื่องที่สำคัญ การวัดด้านจิตพิสัยเป็นการวัดพฤติกรรมส่วนตัวของบุคคล ซึ่งบางคนอาจไม่ต้องการเปิดเผยความจริงเพราะเกรงจะเกิดผลเสียแก่ตน ดังนั้นผู้วัดจึงควรหาเทคนิควิธีที่จะทำให้ผู้ตอบตอบด้วยความสบายใจและรู้สึกปลอดภัย

5. ใช้ผลการวัดให้ถูกต้อง เนื่องจากการวัดด้านจิตพิสัยไม่มีคำตอบที่ถูกหรือผิด ดังนั้นคะแนนจากการวัดจึงไม่สามารถนำไปใช้ตัดสินได้ว่าได้หรือตก แต่เป็นการวัดเพื่อนำไปพัฒนาบุคคลและหาทางช่วยเหลือต่อไป

ณัฐภรณ์ หลาวทอง (2546: 199-201) เสนอแนะวิธีการวัดไว้ดังนี้

1. การรายงานตนเอง (Self-Report) เป็นการให้ผู้รับการทดสอบแสดงความรู้สึกของตนเองตามสิ่งเร้าที่ได้สัมผัส ซึ่งอาจใช้ข้อความหรือสถานการณ์ต่างๆ โดยผู้ตอบมีโอกาสตอบได้ตามความคิด ความรู้สึกของตนเอง (การตอบแบบปลายเปิด) หรือเลือกคำตอบที่มีการจัดเตรียมให้แล้ว (การตอบแบบปลายปิด)

2. การสังเกตพฤติกรรม (Observation) เป็นการใช้ประสาทสัมผัส โดยเฉพาะตาและหูในการบันทึกจดจำพฤติกรรมอย่างมีจุดมุ่งหมาย แล้วจดลงในแบบบันทึกที่มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Checklist) หรือแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale)

3. การสังเกตร่องรอยของพฤติกรรม (Obtrusive) เป็นการตรวจสอบข้อมูลย้อนกลับจากหลักฐานอื่นที่ใช้อ้างอิงถึงความรู้สึกของพฤติกรรม เช่น ร่องรอยการไปเยี่ยมหนังสือจากห้องสมุด ร่องรอยจากกิจกรรมการแสดงจิตสาธารณะ เป็นต้น

4. การสัมภาษณ์ (Interview) เป็นวิธีวัดที่เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์พูดคุย ระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้รับการสัมภาษณ์ ซึ่งอาจสัมภาษณ์เป็นกลุ่มหรือรายบุคคลก็ได้ อาจเป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง หรือไม่มีโครงสร้างซึ่งจะมีความยืดหยุ่นในการสัมภาษณ์สูง

5. เทคนิคการจินตนาการ (Projective Techniques) เป็นการใช้สถานการณ์หรือสิ่งไปกระตุ้นให้ผู้ทดสอบแสดงพฤติกรรมหรือมีความคิดจินตนาการของตนออกมา เช่น การให้แสดงความรู้สึกจากภาพการแสดงจิตสาธารณะที่กำหนดให้ การแต่งเรื่องเกี่ยวข้องกับจิตสาธารณะให้สมบูรณ์ เป็นต้น

จิราภรณ์ ไชยกุล 2561 (34-37) กล่าวว่าเครื่องมือวัดจิตสำนึกมีหลากหลายชนิด ในที่นี้นำเสนอ 6 ชนิด คือ เครื่องมือ วัดแบบมาตราส่วนประมาณค่า การสังเกต การสัมภาษณ์ แบบตรวจสอบรายการ แบบวัดให้นักเรียน สร้างจินตนาการ และแบบวัดโดยใช้สถานการณ์ ดังนี้

1. เครื่องมือวัดแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) มาตราส่วนประมาณค่า เป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งที่ใช้วัดพฤติกรรมด้านจิตพิสัย ซึ่งแบ่งออกได้ดังนี้

1.1 มาตราส่วนประมาณค่าแบบตัวเลข (Numerical Rating Scale) เป็นมาตราส่วนที่สร้างขึ้นโดยใช้รหัสตัวเลขสำหรับประมาณค่าคุณลักษณะต่างๆ เลขรหัสนี้ใช้แทนคำบรรยาย เช่น 1 หมายถึง ไม่เกิด 2 หมายถึง เกิดนานๆ ครั้ง 3 หมายถึง เกิดบางครั้ง 4 หมายถึง เกิดบ่อยครั้ง 5 หมายถึง เกิดทุกครั้ง ตัวอย่างมาตราส่วนประมาณค่าแบบตัวเลขแบบประเมินจิตสาธารณะ คำชี้แจง ให้ผู้สอนสังเกตพฤติกรรมผู้เรียนด้านจิตสาธารณะแล้วประเมินโดยใช้เกณฑ์ดังต่อไปนี้ 1 หมายถึง ไม่เกิด 2 หมายถึง เกิดนานๆ ครั้ง 3 หมายถึง เกิดบางครั้ง 4 หมายถึง เกิดบ่อยครั้ง 5 หมายถึง เกิดทุกครั้ง

1.2 มาตราส่วนประมาณค่าแบบบรรยาย (Descriptive Rating Scale) วิธีการนี้จะเขียนคำบรรยายบอกคุณลักษณะของเรื่องนั้นว่าอยู่ในระดับใด

1.3 มาตราส่วนประมาณค่าแบบกราฟ (Graphic Rating Scale) เป็นการ กำหนดคุณลักษณะของพฤติกรรมไว้ที่เส้นนั้นๆ ผู้ประเมินจะเขียนเครื่องหมายไว้บนเส้นที่ตรงกับลักษณะที่จะประเมินโครงสร้างของมาตราส่วนประมาณค่า มาตราส่วนประมาณค่าจะประกอบไปด้วย 3 ส่วน คือ

1.3.1 คำชี้แจง เป็นส่วนชี้แจงจุดมุ่งหมายของความต้องการข้อมูลว่า ต้องการข้อมูลไปทำอะไร ตอบแล้วจะเกิดประโยชน์อะไร และที่สำคัญจะต้องชี้แจงว่าคำตอบที่ได้จะไม่ก่อผลเสียหายต่อผู้ตอบแต่อย่างใด

1.3.2 ข้อมูลส่วนตัว เป็นส่วนที่เป็นข้อมูลเกี่ยวกับผู้ตอบ ซึ่งอาจจะเป็นเพศ อายุ ระดับการศึกษา เป็นต้น

1.3.3 ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องที่ต้องการศึกษา เป็นส่วนคำถามที่ให้แสดงความคิดเห็นต่อจิตสาธารณะที่ศึกษา ซึ่งรูปแบบของคำถามอาจเป็นปลายเปิดหรือปลายปิด หรือทั้ง 2 แบบผสมกันก็ได้ โดยส่วนนี้อาจจะแบ่งออกเป็นตอนๆ ตามเรื่องที่ศึกษาก็ได้ ดังนั้นผู้สร้างแบบวัด จิตสาธารณะต้องกำหนดโครงสร้างของแบบวัดให้มีคำชี้แจง ข้อมูลส่วนตัวของผู้ตอบ และข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องที่ต้องการศึกษา

2. แบบสังเกต (Observation) การสังเกต หมายถึง การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับบุคคล โดยใช้ประสาทสัมผัสของผู้สังเกตเฝ้าดูพฤติกรรมต่างๆ ที่บุคคลนั้นแสดงออกมาในลักษณะที่เป็นจริงตามธรรมชาติโดยมีจุดมุ่งหมายที่แน่นอนในการดู และไม่มีการควบคุมสถานการณ์ที่ทำการศึกษา การสังเกตสามารถแบ่งได้โดยใช้เกณฑ์ในการแบ่ง 3 เกณฑ์ ดังนี้

2.1 ใช้วิธีการใช้การสังเกตเป็นเกณฑ์ แบ่งได้ 2 ประเภท คือ

2.1.1 การสังเกตทางตรง (Direct Observations) คือ วิธีการสังเกตที่ผู้สังเกตไปสังเกตด้วยตนเองตลอดเวลา

2.1.2 การสังเกตทางอ้อม (Indirect Observations) คือ วิธีที่ผู้สังเกตไม่ได้สังเกตด้วยตนเองแต่ส่งตัวแทนไปแล้วกลับมาเล่าพฤติกรรมที่สังเกตได้ให้ฟัง

2.2 ใช้ผู้สังเกตเป็นเกณฑ์ แบ่งได้ 2 ชนิด ดังนี้

2.2.1 การสังเกตโดยการเข้าร่วม (Participant Observations) คือ การที่ผู้สังเกตเข้าไปอยู่ในสถานการณ์ที่สังเกตโดยทำตนเป็นเหมือนสมาชิกในกลุ่มนั้น เช่น การศึกษาพฤติกรรมของคนในโรงเรียนโดยการเข้าไปอยู่ในโรงเรียนนั้น

2.2.2 การสังเกตโดยการไม่เข้าร่วม (Non-participant Observations) คือ การที่ผู้สังเกตไม่ได้เข้าไปอยู่ในสถานการณ์ เพียงแต่อยู่ภายนอกสถานการณ์เพื่อคอยสังเกตเพียงอย่างเดียว

2.3 ใช้ผู้ถูกสังเกตเป็นเกณฑ์ แบ่งออกได้ 2 ชนิด คือ

2.3.1 การสังเกตเป็นทางการ (Formal Observations) คือ การที่ผู้ถูกสังเกตรู้ว่าถูกสังเกต เพราะมีการบอกจุดมุ่งหมาย วัน เวลา สถานที่ ที่จะสังเกตไว้ล่วงหน้า

2.3.2 การสังเกตแบบไม่เป็นทางการ (Informal Observations) คือ การสังเกตที่ผู้ถูกสังเกตไม่รู้ตัวว่าถูกสังเกต หลักในการสังเกต

3.2.2.1. ต้องตั้งจุดมุ่งหมายในการสังเกตที่แน่นอนว่าจะสังเกตพฤติกรรมใด เช่น พฤติกรรมการช่วยเหลือผู้อื่น การเสียสละ เป็นต้น

3.2.2.2. ต้องสังเกตด้วยความระมัดระวังและใช้วิจารณญาณในการพิจารณาพิเคราะห์ ทั้งพฤติกรรมดีและไม่ดี และต้องมีความยุติธรรมกับเด็กมากที่สุด

3.2.2.3. ระยะเวลาในการสังเกตต้องติดต่อกันและต้องทำการสังเกตหลายๆ ครั้งหลายๆ สถานการณ์ เพื่อที่จะให้ได้พฤติกรรมที่แท้จริง

3.2.2.4. วิธีการสังเกตและวิธีการบันทึกข้อมูลต้องเป็นระบบ มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอน เช่น การใช้มาตราส่วนประมาณค่า ระเบียบพฤติกรรม เป็นต้น

3.2.2.5. ขณะที่สังเกตจะต้องไม่ให้ผู้ถูกสังเกตรู้ตัว เพื่อที่จะได้พฤติกรรมที่แท้จริง

3.2.2.6. บันทึกเฉพาะพฤติกรรมที่สังเกตเห็นเท่านั้นไม่ใช่ความรู้สึกส่วนตัวของผู้สังเกตเข้าไป

3.2.2.7. การสังเกตจะให้ผลที่แน่นอนน่าเชื่อถือ ควรใช้ผู้สังเกตหลายๆ คน

3. แบบสัมภาษณ์ (interview) การสัมภาษณ์ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสอบถาม หรือการโต้ตอบทางวาจาเป็นหลัก โดยเรียกผู้สอบถามหรือเก็บข้อมูลว่าสัมภาษณ์และเรียกฝ่ายตอบหรือฝ่ายให้ข้อมูลว่าผู้ให้สัมภาษณ์ การสัมภาษณ์นี้ใช้ได้ดีสำหรับเก็บข้อมูลเกี่ยวกับความรู้สึก ความสนใจ ความคิดเห็น หรือทัศนคติเรื่องต่างๆ รูปแบบของการสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ

3.1 การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างแน่นอน (Structured Interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่ได้กำหนดตัวคำถามและคำตอบไว้เรียบร้อยแล้ว โดยตัวคำตอบจะเป็นแบบให้เลือกตอบ เช่น ใช่-ไม่ใช่ จริง-ไม่จริง ดี-ไม่ดี เป็นต้น

3.2 การสัมภาษณ์แบบที่ไม่มีโครงสร้างแน่นอน (Unstructured Interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่ไม่มีการกำหนดคำตอบไว้แน่นอนตายตัว โดยผู้ตอบ (ผู้ถูกสัมภาษณ์) จะตอบคำถามโดยอิสระ การสัมภาษณ์วิธีนี้ผู้สัมภาษณ์มีหน้าที่รับฟังและคอยเข้าสู่ประเด็นที่ต้องการ ดังนั้นผู้สัมภาษณ์จะต้องเป็นผู้มีความชำนาญเป็นพิเศษ

4. แบบตรวจสอบรายการ (Check list) แบบตรวจสอบรายการเป็นเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลชนิดหนึ่งที่ประกอบไปด้วยข้อรายการหรือเรื่องราวต่างๆ ที่จะให้ผู้ตอบ ตอบในลักษณะใดลักษณะหนึ่งในสองอย่างตามที่กำหนดให้ เช่น มี-ไม่มี ใช่-ไม่ใช่ ชอบ-ไม่ชอบ เป็นต้น แบบตรวจสอบรายการเป็นการมุ่งตรวจสอบว่ามีการกระทำหรือมีพฤติกรรมต่างๆ เกิดขึ้นตามที่กำหนดในรายการหรือไม่ โดยไม่ได้พิจารณาถึงคุณภาพ หรือจำนวนครั้งของการกระทำที่เกิดขึ้น

5. แบบวัดจินตนาการ การวัดแบบนี้โดยให้ผู้เรียนดูภาพแล้วบรรยาย หรือเขียนแสดงความคิดเห็นต่อสถานการณ์ที่ยกมา เช่น ถ้าผู้เรียนมีเงิน 20 ล้านบาทจะนำไปพัฒนาประเทศอย่างไรบ้าง หรือถ้าผู้เรียนเป็นนายกรัฐมนตรี ผู้เรียนจะพัฒนาประเทศอย่างไร

6. แบบวัดโดยใช้สถานการณ์ แบบวัดโดยใช้สถานการณ์ นิยมกำหนดสถานการณ์ที่หลากหลายแล้วให้ผู้เรียนเลือกตอบ

คณะนี้ เทวฤทธิ์ 2559:34 อ้างถึงใน สมพร สุทัศน์ (2544 : 22-30) มีแนวคิดว่าการวัดทางจิตวิทยาในปัจจุบันว่ามีวิธีการ หลายวิธีได้แก่

1. การสังเกตเป็นวิธีการศึกษาพฤติกรรมที่ใช้ได้ง่าย สะดวก และใช้กันมากในการ ศึกษาวิจัย เราสามารถควบคุมให้การสังเกตมีระบบและเป็นปรนัยได้ถ้าผู้ศึกษาวิจัยใช้การสังเกตอย่างมีระบบและเป็นปรนัยแล้วจะทำให้เกิดประโยชน์หลายประการ เช่น ศึกษาพัฒนาการของบุคคล ความแตกต่างระหว่างบุคคล และสาเหตุของพฤติกรรมเพื่อให้เข้าใจบุคคลได้ประเภทของการสังเกตที่สำคัญ สามารถแบ่งออกเป็น 2 เรื่องที่สำคัญ คือ

1.1 การสังเกตตามสภาพธรรมชาติแบ่งออกเป็น การสังเกตแบบไม่เป็นทางการเป็นการสังเกตที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน และการสังเกตอย่างมีวัตถุประสงค์โดยจะกำหนดวัตถุประสงค์ในการสังเกตว่าจะสังเกตพฤติกรรมอะไรบ้าง และจะสังเกตเฉพาะพฤติกรรมที่ต้องการเท่านั้น ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวได้แก่ พฤติกรรมทางกาย พฤติกรรมทางเชาว์ปัญญาและพฤติกรรมทางอารมณ์และสังคม

1.2 สังเกตในห้องทดลอง เมื่อต้องการศึกษาพฤติกรรมใดพฤติกรรมหนึ่งที่ยากแก่การสังเกตได้ในสภาพการณ์ธรรมดาจะต้องจัดสถานการณ์ในห้องทดลอง โดยมีสถานการณ์เฉพาะที่ต้องการศึกษาร่วมกับสถานการณ์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องแล้วลอบสังเกตพฤติกรรมทางกระจกทางเดียวโดยไม่ให้ผู้ถูกสังเกตรู้ตัว

2. การสังเกตตนเองหรือรายงานตนเอง เป็นวิธีศึกษาพฤติกรรมภายในที่เป็นข้อมูลส่วนตัว เช่น ความคิด ความรู้สึก ทศนคติค่านิยมที่ถูกต้อง มักจะมีข้อจำกัดตรงที่มีอคติส่วนตัวเข้ามาเกี่ยวข้องมากกว่าการสังเกตจากผู้อื่น แต่บุคคลสามารถฝึกฝนการสังเกตด้วยตนเองให้ถูกต้องและมีระบบยิ่งขึ้นได้ ทำให้บุคคลสามารถจำแนกสิ่งที่เขารู้สึกคิด หรือจะกระทำจากสิ่งที่เขาควรจะรู้สึกคิด หรือกระทำแล้วรายงานด้วยตนเอง การรายงานตนเองนั้นจะมีแบบสังเกตที่เป็นลักษณะการเติมคำในช่องว่างหรือมาตราประมาณค่าที่บุคคลสามารถบันทึกได้ตามความเหมาะสม

3. การสัมภาษณ์เป็นวิธีการวัดพฤติกรรมที่ใช้กันมานานและเป็นวิธีประเมินบุคลิกภาพวิธีหนึ่ง การสัมภาษณ์เป็นการได้รับข้อมูลจากคำพูดของผู้รับสัมภาษณ์ถึงการกระทำของตนเองและทำให้ผู้สัมภาษณ์สังเกตเห็นกริยาท่าทางการเคลื่อนไหว คำพูดของผู้รับการสัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์ควรจดบันทึกสิ่งเหล่านี้ไว้ด้วย การสัมภาษณ์มักจะใช้ในการสืบค้นข้อมูลที่ลึกซึ้ง เช่น ในการจ้างการคัดเลือกและกลั่นกรองประเมินผลงาน และในการให้คำปรึกษา เป็นต้น

4. การใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือที่ใช้ประเมินพฤติกรรมในโรงเรียนและสถานที่อื่นๆ ที่ต้องการให้ผู้ประเมินคุณค่าเป็นระดับที่ต่อเนื่องกัน สามารถใช้เก็บรวบรวมพฤติกรรมได้รวดเร็วและประหยัดกว่าการสังเกตและการสัมภาษณ์ และสามารถเก็บข้อมูลที่ละมากๆ เสียเวลาและค่าใช้จ่ายน้อย

5. การใช้แบบทดสอบ แบบทดสอบทางจิตวิทยามักเป็นแบบทดสอบความสามารถที่มีคำตอบถูกและผิด แบบทดสอบเขาวนปัญญา ความถนัดและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

ณัฐวัฒน์ สุทธิโยธิน (2559: 1) ได้สรุปวิธีการสร้างและการปลูกฝังจิตสำนึกไว้ว่า ควร

มีวิธีการ 8 วิธี โดยต้องอาศัยบุคคล ระบบกลไกและการสื่อสารเป็นพลังขับเคลื่อนจากจุดเริ่มต้นไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ ตามขั้นตอนดังนี้

1. การสร้างการรับรู้ การสร้างการรับรู้ในประเด็นที่ต้องการสร้างจิตสำนึก
2. การชี้ให้เห็นคุณค่า ความสำคัญ ความจำเป็นที่ต้องตระหนัก
3. การกระตุ้นให้เกิดการคิด
4. การโน้มน้าวให้เกิดการยอมรับ
5. การชักนำให้นำไปปฏิบัติ
6. การเชิญชวนให้นำไปเผยแพร่
7. การตอกย้ำให้มีความต่อเนื่องในความคิดและการปฏิบัติ
8. การเสริมสร้างให้จิตสำนึกมั่นคงแข็งแรง

กล่าวโดยสรุป เนื่องจากจิตสำนึกเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ แต่การวัดจิตสำนึกจะต้องวัดพฤติกรรมที่สังเกตได้และวัดได้โดยใช้เครื่องมือวัดได้หลายชนิด เช่น แบบสังเกต แบบสอบถาม แบบประเมิน แบบสัมภาษณ์ เป็นต้น

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

1. ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ไพศาล วรคำ (2552: 21-22) สรุปว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมคือ การวิจัยที่มุ่งแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของบุคคลที่มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามาดำเนินการวิจัยตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จสิ้นการวิจัย จุดเด่นคือสามารถแก้ปัญหาได้ตรงตามความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมด

ทวีศักดิ์ นพเกสร (2548: 162) สรุปว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) เป็นรูปแบบการวิจัยที่เกิดจากการบูรณาการผสมผสานแนวคิดระหว่างการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยมีจุดเน้นที่การมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัยและบุคคลที่ปฏิบัติงานในหน่วยงาน องค์กร หรือชุมชน เป็นต้น

วิญญา วิชาลาภรณ์ (2540: 25) ยังได้กล่าวถึงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่าเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพประเภทหนึ่งที่มีนักศึกษาชุมชนโดยเน้นการวิเคราะห์และแก้ปัญหารวมทั้งติดตามผลการแก้ปัญหาของชุมชน โดยให้สมาชิกของชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมปฏิบัติการและทำวิจัยด้วย เป็นการผสมผสานวิธีการวิจัยแบบปฏิบัติการกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ทีมนักวิจัยจะเป็นบุคคลภายนอกชุมชนร่วมกับสมาชิกในชุมชนที่มีความรู้เข้าใจชุมชนเป็นอย่างดีและได้รับประโยชน์จากผลการวิจัยโดยตรง

กล่าวโดยสรุป การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง การวิจัยที่มุ่งแก้ไข ปัญหาเฉพาะของสังคมใดสังคมหนึ่ง โดยคนในชุมชนมีส่วนร่วมแก้ไขปัญห ในทุกขั้นตอนของการวิจัย และถือว่าคนในชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของนักวิจัย

2. กระบวนการขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นรูปแบบการวิจัยที่เกิดจากการบูรณาการผสมผสานแนวคิดระหว่างการวิจัยแบบมีส่วนร่วม กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ดังนั้นจึงมีนักวิชาการได้กล่าวถึงขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่คล้ายคลึงกับขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่ง สรราญ กำจัดภัยและคณะ (2547: 13-15) ได้แบ่งออกเป็น 6 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นเตรียมการ เป็นขั้นตอนของการเลือกชุมชนเป้าหมายที่ต้องการพัฒนา หลังจากนั้นก็เข้าสู่ชุมชนเพื่อหาความร่วมมือจากผู้เกี่ยวข้อง

2. ขั้นศึกษาปัญหา และกำหนดแนวทางหรือวิธีการแก้ไข เป็นการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของชุมชน แนะนำให้สมาชิกในชุมชนรู้จักแนวคิดการวิจัย ระบุปัญหาและจัดเรียงลำดับความสำคัญของปัญหา แนะนำวงจรการวิจัยที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาของชุมชนโดยผ่านกระบวนการวิจัยเลือกประเด็นปัญหาของชุมชน วิเคราะห์สาเหตุของปัญหาและกำหนดวิธีการหรือทางเลือกในการแก้ไข เสนอผลการวิเคราะห์ปัญหาและวิธีการแก้ไขต่อชุมชน

3. ขั้นการวางแผนปฏิบัติการแก้ปัญหา เป็นการตั้งทีมงานจัดทำแผนปฏิบัติการแก้ปัญหา ให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดทำแผนปฏิบัติการ จัดทำแผนปฏิบัติการตามวิธีการที่กำหนดไว้

4. ขั้นการวางแผนการติดตามและประเมินโครงการ เป็นการแต่งตั้งทีมงาน กำหนดวัตถุประสงค์ จัดทำกำหนดการและชี้แจงเกี่ยวกับแผนการติดตามและประเมินโครงการให้ผู้รับผิดชอบโครงการทราบ

5. ขั้นการปฏิบัติการตามแผนที่วางไว้ โดยประกอบด้วยกระบวนการวิจัย ปฏิบัติการ PAOR คือ ขั้นการวางแผน การปฏิบัติตามแผน สังเกต ตรวจสอบ และการให้ข้อมูลย้อนกลับ เพื่อการปรับปรุงแก้ไขหรือพัฒนาให้ดีขึ้น

6. ขั้นการเตรียมการถอนตัวและเผยแพร่ผลงาน เป็นขั้นตอนการสร้างทักษะการใช้ทักษะการมีส่วนร่วมในชุมชน

สรุปขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีตามลำดับคือ ขั้นเตรียมการ ขั้นการศึกษาปัญหาและแนวทางหรือวิธีการแก้ไข ขั้นการวางแผนปฏิบัติการแก้ปัญหา ขั้นการปฏิบัติการตามแผนที่วางไว้ และขั้นการเตรียมการถอนตัวและเผยแพร่ผลงาน

รังสฤษฎ์ สรรพพสา (2551: 60-69) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มี 4 กระบวนการที่สำคัญ คือ การสร้างความสัมพันธ์แบบหุ้นส่วน การวิเคราะห์ปัญหาแบบมีส่วนร่วม การวางแผนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และการปฏิบัติและถอดประสบการณ์แบบมีส่วนร่วม โดยมีรายละเอียด ดังนี้

กระบวนการที่ 1 กระบวนการสร้างความสัมพันธ์แบบหุ้นส่วน เป็นการดำเนินงานที่แกนนำหรือกลุ่มในชุมชน นักวิชาการ และนักพัฒนา ไม่จำเป็นต้องเป็นเนื้อเดียวกัน แต่ต้องมาร่วมกัน เน้นที่การร่วมมือ

กระบวนการที่ 2 และ 3 กระบวนการวิเคราะห์ปัญหา และการวางแผน การปฏิบัติการเป็นการร่วมคิดระหว่างแกนนำกลุ่มนักวิชาการ หรือนักพัฒนาที่เป็นแกนกลาง มีสมาชิกกลุ่มเป็นผู้ร่วมกระบวนการและระบคิด

กระบวนการที่ 4 เป็นการปฏิบัติและถอดประสบการณ์ เป็นการร่วมปฏิบัติ ร่วมรับประโยชน์และร่วมรับผิดชอบ

สำหรับกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของ Crane & O' Regan, 2010 พบว่า ประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 5 องค์ประกอบ คือ การสังเกต การสะท้อนคิด การวางแผน การปฏิบัติ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

1. การสังเกตร่วมกัน เป็นการสังเกตที่ติดต้องการการเฝ้ามองดูว่าอะไรเกิดขึ้นและพรรณนาตามความเป็นจริง เพื่อเตรียมข้อมูลในการสะท้อนคิด โดยการทำความเข้าใจกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริง

2. การสะท้อนคิดร่วมกัน ขั้นตอนการสะท้อนคิด ประกอบด้วย

2.1 ถอยกลับมาและสะท้อนคิดว่าจะเกิดอะไรขึ้น ให้ความสำคัญกับการเข้าร่วมและฟัง ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในส่วนที่มีมุมมองและการตีความที่ต่างกัน

2.2 พัฒนาความคิดต่าง ๆ หรือทฤษฎี เกี่ยวกับสิ่งที่เกิดขึ้น มีการระดมสมอง โดยการพูดคุยกันการแลกเปลี่ยนกันอย่างลึกซึ้ง และการนำเสนอต่าง ๆ มาประติดประต่อกัน

2.3 การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่าง ๆ กับผู้อื่นเกี่ยวกับการตีความ และการให้ความหมาย ได้แก่ การเปรียบเทียบสิ่งที่เราสังเกตเห็นกับสิ่งที่ปรากฏ

2.4 การแลกเปลี่ยน หมายถึง การแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับการกระทำใหม่ ๆ อย่างไม่เป็นทางการและความเข้าใจใหม่ ๆ ร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และยังหมายถึงการแลกเปลี่ยนอย่างเป็นทางการเกี่ยวกับกระบวนการวิจัยด้วยคำถาม การปฏิบัติ และสิ่งค้นพบต่าง ๆ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการกระทำใหม่ การแลกเปลี่ยนยังรวมถึงการรายงานวิจัยเพื่อเผยแพร่ต่อสาธารณะ

3. การวางแผนร่วมกัน ประกอบด้วย

3.1 การตั้งคำถามที่จะต้องหาคำตอบให้ชัดเจน

3.2 การระบุกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทดลอง

3.3 การพัฒนาแผนปฏิบัติการ

4. การลงมือปฏิบัติร่วมกัน ประกอบด้วย

4.1 เป็นการทำตามทีว้างแผนไว้อย่างเป็นระบบ

4.2 การสื่อสารกับผู้อื่นและเข้าร่วมในกระบวนการ

4.3 การติดตามสิ่งที่เกิดขึ้น

5. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประกอบด้วย

5.1 นำสิ่งที่ยังมีคำตอบไม่แน่นอนมาแลกเปลี่ยนในกลุ่ม

5.2 เชิญชวนคนอื่น ๆ ให้สะท้อนคิดว่าแต่ละคนได้พบอะไร

5.3 กำหนดขอบเขต ข้อเสนอของแต่ละคนและพิจารณาสิ่งที่จะนำไปปฏิบัติ

เพื่อวางแผนในวงจรต่อไป

ชูชาติ พ่วงสมจิตร (2557) ได้ทำการสรุปแนวคิดของ อลิศรา ชูชาติ (ม.ป.ป.) ว่า กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้นประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญดังนี้

1. ขั้นตอนเตรียมการ “ประสานพื้นที่” ในขั้นตอนนี้ ประกอบด้วย ขั้นตอนย่อย 2 ขั้นตอน คือ

1.1 การคัดเลือกชุมชน โดยผู้วิจัยดำเนินการสำรวจและศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนทุกด้าน นับตั้งแต่ลักษณะทางกายภาพ แหล่งทรัพยากรชุมชน ลักษณะทางด้านชีวภาพ ข้อมูลด้าน ประชากร สังคม เศรษฐกิจ การสื่อสาร ในการศึกษาดังกล่าวควรรวบรวมข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยอาจอาศัยข้อมูลจากหน่วยราชการที่มีอยู่ องค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้องร่วมกับการสำรวจเบื้องต้นในชุมชน ต่อจากนั้นจึงตัดสินใจเลือกชุมชนที่มีความเหมาะสมและปัญหาที่สามารถ วิจัยได้

1.2 การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน ทั้งนี้เพื่อปูทางไปสู่ความร่วมมือร่วมใจระหว่างนักวิจัยกับสมาชิกของชุมชน ทั้งนี้ผู้วิจัยต้องทำให้คนในชุมชนยอมรับและไว้วางใจ ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้วิจัยมีความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนเสียก่อน ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยควรดำเนินการ ดังนี้

1.2.1 เข้าพื้นที่ด้วยความเชื่อมั่นว่า บุคคลในชุมชนมีความคิดความสามารถในการวิเคราะห์แจกแจงปัญหาตลอดจนแก้ปัญหาได้

1.2.2 ในทุกโอกาสต้อง “เปิด” ให้คนในชุมชนแสดงความคิดเห็น ความรู้สึก ปัญหา นักวิจัยต้องรู้จักการรับฟังคนในชุมชนให้มาก

1.2.3 บอกตนเองเสมอว่าเป็นเพียงผู้กระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายเกิดแนวคิด ในการพัฒนา เป็นผู้คอยประคับประคองเกื้อหนุน ร่วมดำเนินกิจกรรมกับชุมชนและทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ เตรียมความพร้อม ทักษะในการปฏิบัติงานให้กับชุมชน รู้จัก “บูรณาการ” ตนเองให้เข้ากับวิถีชีวิตในชุมชนนั้น

1.2.4 ทำการติดต่อกับบุคคลสำคัญๆ ในชุมชน ถ้าเป็นหมู่บ้านก็ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าอาวาสวัด ผู้อาวุโสที่คนในชุมชนให้การยอมรับ ครู พ่อค้า เป็นต้น ถ้าเป็นองค์กร หรือหน่วยงาน ก็ต้องติดต่อกับผู้บริหารผู้เป็นเจ้าของสถานที่ เช่น ผู้อำนวยการ ครูใหญ่ ครูหัวหน้าสาย ฝ่ายปกครอง ฝ่ายวิชาการ เป็นต้น โดยแนะนำตนเองต่อชุมชนว่าท่านเป็นใคร มาทำอะไร รวมทั้ง แนะนำโครงการซึ่งเป็นการเผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับงานวิจัยนี้

1.2.5) เปิดโอกาสให้มีการซักถามและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นตลอดทุก ขั้นตอน สำหรับขั้นการประสานพื้นที่นี้ เป็นขั้นที่สำคัญมาก ถ้าผู้วิจัยไม่สามารถบูรณาการตนเอง เข้ากับชุมชนได้ ไม่สามารถสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดโครงการได้ ก็จะเป็นการยากที่จะก้าว ไปสู่ขั้นต่อไป ซึ่งอาจต้องอาศัยการมีส่วนร่วมและความร่วมมือของชุมชนเป็นสำคัญ

2. ขั้นลง/มีอวิจัย “ใส่ใจกระบวนการชุมชน” ประกอบด้วยกิจกรรมต่างๆ ที่ นักวิจัยพึงกระทำ ได้แก่

2.1 การศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน ตลอดจนการประเมิน ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้น โดยดำเนินการศึกษาร่วมกับชุมชนซึ่งจำเป็นต้องกระทำควบคู่ไปกับการให้ความรู้แก่ชุมชนในเรื่องของกระบวนการและขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ในการให้ความรู้แก่ชุมชนนี้ เป็นการใช้รูปแบบและแนวคิดการศึกษาผู้ใหญ่ ครอบคลุมการพัฒนา ทักษะต่างๆ นับตั้งแต่การเก็บรวบรวมข้อมูล ความสามารถในการวิเคราะห์ ปัญหาสถานการณ์ของ ชุมชน การประเมินความต้องการของชุมชน การพัฒนาเครื่องมือในการ รวบรวมข้อมูลต่างๆ การวิเคราะห์ข้อมูล การตีความข้อมูล การสรุปและให้ข้อเสนอแนะบนพื้นฐานของข้อมูล

2.2 การกำหนดปัญหา ซึ่งในเบื้องต้นอาจพบว่าชุมชนมีปัญหาและความต้องการ ที่หลากหลาย แต่เมื่อถึงขั้นการดำเนินการเพื่อแก้ปัญหาอาจจะพบว่ามีความจำเป็นที่จะต้องเลือกและ กำหนดปัญหามีการลำดับความสำคัญของปัญหา โดยพิจารณาจากปัจจัยและองค์ประกอบต่างๆ เช่น ความรุนแรงของปัญหาความยากง่ายในการดำเนินการแก้ไขปัญหา ความเร่งด่วนของปัญหา และจาก ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน การนำทรัพยากรเหล่านั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ในขั้นตอนนี้ต้องเปิด โอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการอภิปรายแสดงความคิดเห็น และตัดสินใจในการเลือกและกำหนด ปัญหา

2.3 การร่วมออกแบบการวิจัย โดยเริ่มตั้งแต่การกำหนดวัตถุประสงค์ของ การวิจัย กำหนดวิธีการเก็บข้อมูลว่าจะเก็บข้อมูลอะไร อย่างไร ส่วนใดจะใช้แบบสอบถาม สัมภาษณ์ สังเกต หรืออาจจะใช้การอภิปรายกลุ่ม จะใช้เวลาในการเก็บข้อมูลนานเท่าไร ใครจะรับผิดชอบเก็บ ข้อมูลในเรื่องอะไร เป็นต้น

2.4 การวิเคราะห์ข้อมูลในขั้นตอนนี้อาจพบข้อจำกัดสำหรับคนในชุมชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วม เนื่องจากประสบการณ์และความรู้ในเรื่องการวิจัยมีจำกัด ดังนั้นผู้วิจัยจะต้องให้ความสำคัญในเรื่องนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนคัดเลือกสมาชิกของชุมชนก็จะได้ทราบถึงสถานการณ์ของปัญหาที่ได้มีการหยิบยกมาว่ามีความรุนแรงมากน้อยเพียงใด อะไร คือสาเหตุของปัญหา มีปัจจัยอะไรบ้างที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้นๆ ใครหรือกลุ่มใดที่มีผลกระทบหรือได้รับความเดือดร้อนจากปัญหานั้นบ้าง

2.5 การนำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมของชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้ทราบและเป็นการ ร่วมกันยืนยันและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล พร้อมกับเสนอข้อคิดเห็นเพิ่มเติมอันจะเป็นประโยชน์ต่อการนำผลการวิจัยไปใช้ในการจัดทำแผนงานหรือโครงการเพื่อแก้ปัญหาต่อไป

3. ขั้นพัฒนา “มุ่งแก้ปัญหาชุมชน” ประกอบด้วยกิจกรรมต่างๆ ที่นักวิจัย พึงดำเนินการ ดังนี้

3.1 กำหนดโครงการเพื่อแก้ไขปัญหานั้นๆ มีการกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการ ระบุกิจกรรมต่างๆ ขั้นตอนการดำเนินงานให้ชัดเจน กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิกแต่ละคนในการดำเนินกิจกรรม จัดทำตารางและกำหนดเวลาที่จะดำเนินตามโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ในขั้นตอนต่างๆ เหล่านี้ ยังเป็นกระบวนการตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกในชุมชน ผู้วิจัยนอกจากจะเป็นผู้ที่คอยกระตุ้นให้สมาชิกมีส่วนร่วมในกระบวนการต่างๆ แล้วผู้วิจัยอาจจะต้องทำหน้าที่ในการสนับสนุนด้านต่างๆ เช่น แนะนำช่องทางในการหาแหล่งทรัพยากร หรือแหล่งที่ให้การสนับสนุนจากภายนอกชุมชน นอกเหนือจากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อนำมาใช้ในการดำเนินงาน

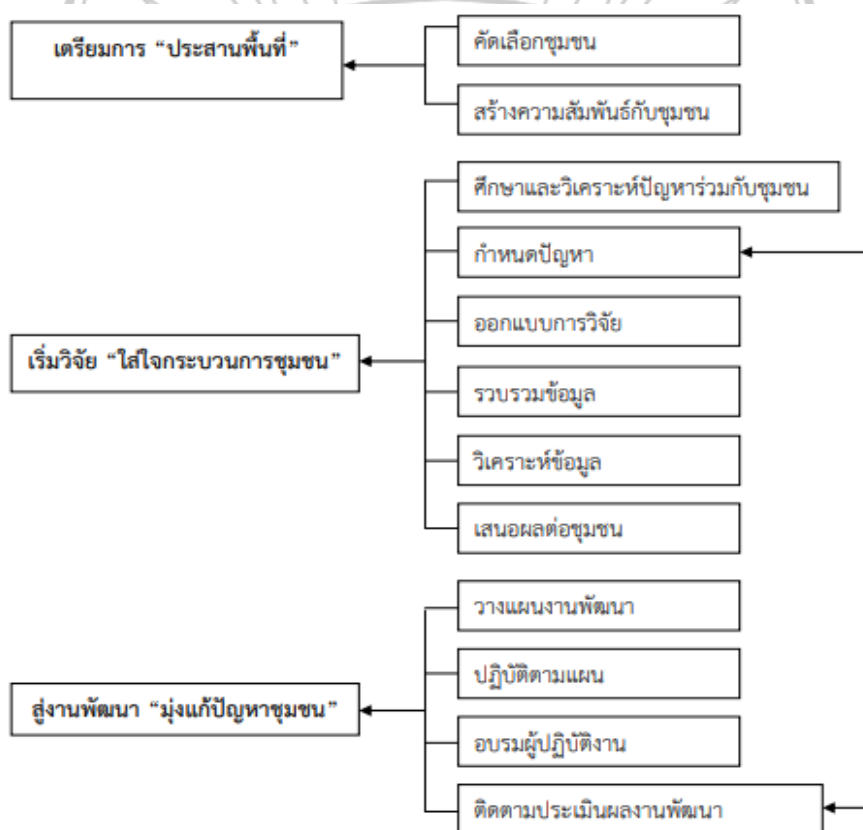
3.2 การปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ โดยมีแกนนำหรือกลุ่มในชุมชนเป็นกลุ่มทำงาน แต่กลุ่มนี้จะต้องเป็นกลุ่มบุคคลที่สมาชิกในชุมชนให้การยอมรับ โดยกลุ่มทำงานหรือกลุ่มแกนนำนี้อาจจำแนกกลุ่มหรือองค์กรที่มีอยู่ในชุมชนซึ่งมีความเหมาะสม สอดคล้องกับวัตถุประสงค์หรือลักษณะของงาน แต่ในกรณีที่ชุมชนยังไม่มีกลุ่มหรือองค์กรที่เหมาะสมก็มีความจำเป็นต้องจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะของกิจกรรมที่ได้ตั้งไว้ สิ่งสำคัญในตอนนี้ คือการกระจายหน้าที่ความรับผิดชอบต่างๆ ระหว่างสมาชิกของ ชุมชนระหว่างสมาชิกในกลุ่มทำงาน ระหว่างสมาชิกชุมชนกับผู้วิจัยและการมอบหมายงานให้ตรงกับศักยภาพและความสามารถของบุคคล การกระจายทรัพยากรและการให้สมาชิกได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานต่างๆ ทั้งนี้ในการกำหนดกิจกรรมในการดำเนินงาน จำเป็นต้องอาศัยความรู้ และทักษะ บางประการซึ่งรวมทั้งเทคนิคการบริหารงาน การทำงานร่วมกัน การแก้ปัญหา เพิ่มพูนทักษะต่างๆ ในการปฏิบัติงาน จึงเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้วิจัยในการจัดอบรมหรือจัดหาวิทยากรภายนอก หรือแม้แต่ในชุมชนเองที่จะเสริมความรู้ ทักษะให้กับสมาชิกทั้งก่อนและขณะปฏิบัติการ

3.3 การติดตามและประเมินผลซึ่งถือเป็นกิจกรรมที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งเพื่อดูปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงาน ว่ามีอะไรบ้างที่จะต้องแก้ไข โครงการและกิจกรรมต่างๆ ดำเนินไปตามแผนงานที่กำหนดไว้หรือไม่ ในขั้นตอนนี้สมาชิกของชุมชนยังมีส่วนร่วม และเป็นผู้ดำเนินการ ติดตามและประเมินผลโครงการ ดังนั้นจำเป็นเช่นกันที่กลุ่มติดตามและประเมินผล จะ

ได้รับการฝึกอบรมความรู้และเทคนิคในการติดตามและประเมินผลอย่างง่าย ๆ จากผู้วิจัยก่อนที่จะปฏิบัติงานเพื่อความเหมาะสม อาจมีการจัดตั้งกลุ่มติดตามและประเมินผลกลุ่มใหม่ขึ้นอีกกลุ่มหนึ่งก็ได้เพื่อทำหน้าที่นี้โดยเฉพาะเพื่อป้องกันอคติที่จะเกิดขึ้นจากการติดตามและประเมินผล

กล่าวโดยสรุป ขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีรายละเอียดและสิ่งที่นักวิจัยต้องคำนึงถึงค่อนข้างมาก นับตั้งแต่ขั้นเตรียมการประสานพื้นที่ ขั้นลงมือวิจัย ใส่ใจกระบวนการชุมชน ไปจนถึงขั้นก้าวสู่งานพัฒนา มุ่งแก้ปัญหาชุมชน โดยนักวิจัยจะต้องมีการเตรียมตัวและวางแผนการทำงานที่รัดกุมพอสมควร ข้อสำคัญอีกประการหนึ่งคือมองการทำงานแต่ละขั้นเหล่านี้ ให้เป็นวงจรต่อเนื่อง กล่าวคือเมื่อมีการติดตามประเมินผลงานพัฒนาในขั้นสุดท้ายแล้ว ก็ควรจะนำไปสู่การกลับไปรายงานสิ่งที่เกิดขึ้นแก่ชุมชนอันเป็นขั้นตอนแรกอีกครั้งหนึ่ง เพื่อแสวงหาหนทางร่วมกันในการปรับปรุงพัฒนางานนั้น ๆ อย่างต่อเนื่องต่อไป

ในที่นี้ขอนำเสนอแผนภาพแสดงขั้นตอนการวิจัย ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของ อลิศรา ชูชาติ (ม.ป.ป.) ดังภาพที่ 2.1

ภาพที่ 2.1 ขั้นตอนการวิจัย ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของ อลิศรา ชูชาติ
ที่มา อริศรา ชูชาติ ใน อมรวิรัช นาครทรรพ และดวงแก้ว จันทรัสระแก้ว, 2541: 12

สิทธิบัญญัติ ประพจน์นิตสาร (2546: 60-63) ได้กล่าวถึง กระบวนการที่สำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่า ประกอบด้วย 4 กระบวนการที่สำคัญ คือ

1. การสร้างความสัมพันธ์แบบหุ้นส่วน เน้นที่การร่วมใจของทุกภาคส่วน
2. การวิเคราะห์ปัญหาแบบมีส่วนร่วม
3. การวางแผนปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
4. การปฏิบัติและถอดบทเรียน

เคมมิส และแม็กแท็กการ์ด (Kemmis and McTaggart, 1988: 15) ได้กล่าวถึง กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการว่าประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นวางแผน ขั้นปฏิบัติการ ขั้นสังเกตการณ์และขั้นสะท้อนการปฏิบัติ ดังรายละเอียดดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นวางแผน (Planning) เริ่มต้นด้วยการสำรวจปัญหาที่สำคัญระหว่างครูและนักเรียน ผู้ปกครองและ/หรือผู้บริหาร เพื่อให้ได้ปัญหาที่สำคัญ ตลอดจนการแยกแยะรายละเอียดของปัญหานั้น เกี่ยวกับลักษณะของปัญหา เป็นปัญหาเกี่ยวกับใคร มีแนวทางแก้ปัญหาอย่างไร เช่นครูต้องเปลี่ยนวิธีสอน นักเรียนต้องทำงานเป็นกลุ่ม เป็นต้น ในขั้นตอนการวางแผนจะมีการปรึกษาร่วมกันระหว่างผู้เกี่ยวข้องทั้งหมด ซึ่งเป็นการวิเคราะห์สภาพปัญหาในชั้นเรียนอย่างครอบคลุมทุกแง่มุม

ขั้นที่ 2 ขั้นปฏิบัติการ (Action) หลังจากที่ยุบรวมกันวางแผนเสร็จสิ้นถึงขั้นลงมือปฏิบัติตามแผนการดำเนินงาน โดยใช้การวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้นร่วมกันของทีมงานเพื่อทำการแก้ไขปรับปรุง ฉะนั้นแผนที่กำหนดควรมีการยืดหยุ่นปรับแก้ได้ โดยผู้วิจัยต้องใช้วิจารณญาณ และการตัดสินใจที่เหมาะสม และมุ่งปฏิบัติเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามขั้นตอนที่กำหนดไว้

ขั้นที่ 3 ขั้นสังเกตการณ์ (Observation) เป็นการสังเกตการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นขณะที่ดำเนินกิจกรรมตามขั้นตอนที่วางไว้โดยการจดบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดที่คาดหวังและไม่คาดหวัง โดยสังเกตกระบวนการปฏิบัติ (The Action Process) และผลของการปฏิบัติ (The Effects of Action)

ขั้นที่ 4 ขั้นการสะท้อนการปฏิบัติ (Reflect) ขั้นสุดท้ายของวงจรการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการ คือการประเมินผลหรือตรวจสอบการปฏิบัติงาน หรือสิ่งที่เป็นข้อปฏิบัติของข้อจำกัดที่เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติการ ผู้ร่วมวิจัยกับผู้เกี่ยวข้องควรนำข้อมูลที่ได้รวบรวมไว้จากเครื่องมือต่างๆ มาตรวจสอบปัญหาที่เกิดขึ้นในแง่มุมต่างๆ ที่สัมพันธ์กับสภาพสังคมหรือสิ่งแวดล้อมโดยผ่านการอภิปรายปัญหา การประเมินโดยกลุ่มทำให้ได้แนวทางในการพัฒนาขั้นตอนของการดำเนินกิจกรรมและเป็นข้อมูลพื้นฐานนำไปสู่การปรับปรุง และการวางแผนปฏิบัติต่อไป

กล่าวโดยสรุป การนำกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการมาใช้ในการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาในสถานศึกษาโดยครูเป็นผู้เรียนรู้และวิเคราะห์วิจารณ์ จะทำให้ครูพัฒนาการเรียนการสอนได้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของชั้นเรียนและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง

3. ประโยชน์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

ประโยชน์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (ธีระ รุญเจริญ ,2546: 149) มีดังนี้

1. ให้โอกาสครูในการสร้างองค์ความรู้ ทักษะการทำวิจัย การประยุกต์ใช้ การตระหนักถึงทางเลือกที่เป็นไปได้ที่จะเปลี่ยนแปลงโรงเรียนให้ดีขึ้น

2. เป็นการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ นอกเหนือจากการเปลี่ยนแปลงหรือสะท้อนผลการทำงาน

3. เป็นประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติโดยตรง เนื่องจากช่วยพัฒนาตนเองด้านวิชาชีพ

4. ช่วยทำให้เกิดการพัฒนาที่ต่อเนื่อง และเกิดการเปลี่ยนแปลงผ่านกระบวนการวิจัยในที่ทำางซึ่งเป็นประโยชน์ต่อองค์กร เนื่องจากนำไปสู่การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติและการแก้ปัญหา

5. เป็นการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของผู้ปฏิบัติในการวิจัย ทำให้กระบวนการวิจัยเป็นประชาธิปไตยทำให้เกิดการเรียนรู้ของผู้ปฏิบัติ

6. ช่วยตรวจสอบวิธีการทำงานของครูที่มีประสิทธิผล

7. ทำให้ครูเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent)

สรุปประโยชน์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการจะช่วยลดช่องว่างระหว่างการค้นหาความรู้กับการนำความรู้ไปใช้ในการปฏิบัติงาน เป็นการนำความรู้มาทดลองด้วยการปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาในชีวิตจริง นอกจากนี้ยังสามารถสร้างความมั่นใจให้กับนักวิจัยในการนำความรู้ทางวิชาการมาใช้กับความเป็นจริง รวมทั้งสร้างทัศนคติที่ดีในการทำงานเป็นทีม

จากการศึกษาการวิจัยเชิงปฏิบัติการของนักการศึกษา ผู้วิจัยได้สรุปกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่ออนุรักษ์และสร้างจิตสำนึกต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นไทลื้อลงเหนือผ่านการบูรณาการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานในครั้งนี้ ได้ทั้งหมด 7 ขั้นตอน ดังนี้

1. การเตรียมการ
2. การวางแผน
3. การปฏิบัติรอบที่ 1
4. การสะท้อนผล รอบที่ 1
5. การปฏิบัติรอบที่ 2
6. การสังเกต
7. การสะท้อนผล 2

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างจิตสำนึกและการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภัทรภร สีทองดี (2561) ทำการศึกษาการพัฒนา รูปแบบการสร้างเสริมจิตสาธารณะของนิสิตในสถาบันอุดมศึกษาของ รัฐและเพื่อประเมินรูปแบบการสร้างเสริมจิตสาธารณะของนิสิตในสถาบันอุดมศึกษาของ รัฐกรณีศึกษามหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ ซึ่งเป็นวิธีการวิจัยแบบผสมผสานกลุ่มตัวอย่างเป็นนิสิตในสถาบันอุดมศึกษา จำนวน 1,141 คน เป็น นิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ซึ่งเป็นผู้ใช้รูปแบบ 10 คน ผู้เชี่ยวชาญซึ่งเป็นอาจารย์ ผู้บริหาร ผู้เชี่ยวชาญที่มีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องและผู้ใช้บัณฑิต จำนวน 8 คน และประเมินจากผู้ประเมินจำนวน 10 คน เครื่องมือที่ใช้ใน

การเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นและมีความเชื่อมั่น .96 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก และแบบประเมิน ผลการวิจัยพบว่า 1.รูปแบบการสร้างเสริมจิตสาธารณะของนิสิตในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐใน 11 ด้าน คือ 1) ด้านการมีส่วนร่วม 2) ด้านการติดต่อสื่อสาร 3) ด้านการวิเคราะห์ วิพากษ์และวิจารณ์ 4) ด้านการเห็นคุณค่าในตนเอง 5) ด้านความรับผิดชอบต่อสังคม 6) ด้านความสามารถในการแก้ปัญหา 7) ด้านความรักความสามัคคี 8) ด้าน ค่านิยม 9) ด้านจริยธรรม 10) ด้านมุงอนาคต 11) ด้านเอกลักษณ์แห่งตน มีการพัฒนาด้วย 8 แนวทาง ได้แก่ การทำงานเป็นทีม การฝึกพูด การได้วาที การอาสาสมัคร การฝึกงาน การปลูกฝัง การอบรม และการยกย่อง 2. ผู้ประเมินส่วนใหญ่มีความเห็นพ้องต้องกันในระดับมากที่สุดมี 6 แนวทาง ได้แก่ การทำงานเป็นทีม การอาสาสมัคร การฝึกงาน การปลูกฝัง การอบรม และการยกย่อง ส่วนการได้วาที และการฝึกพูดมีความเห็นพ้องต้องกันในระดับมาก

เสารส ยิ่งวรรณะ (2561) ทำการศึกษารูปแบบการประเมินจิตสำนึกรักษ์น้ำตามแนวคิดการประเมิน 360 องศา โดยการวิจัยเรื่อง รูปแบบการประเมินจิตสำนึกรักษ์น้ำตามแนวคิดการประเมิน 360 องศา มีวัตถุประสงค์การวิจัย 1) เพื่อพัฒนารูปแบบการประเมินจิตสำนึกรักษ์น้ำตามแนวคิดการประเมิน 360 องศา 2) เพื่อทดลองใช้รูปแบบการประเมินจิตสำนึกรักษ์น้ำตามแนวคิดการประเมิน 360 องศา กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ นักเรียน ครู เพื่อน และผู้ปกครองนักเรียน ในสถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการวิจัยภายใต้แผนงานวิจัยการพัฒนาระบบการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกรักษ์น้ำของเยาวชนกลุ่มน้ำคลองท่าแนะ จังหวัดพัทลุง ระยะที่ 1 จำนวน 144 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย แบบประเมินจิตสำนึกรักษ์น้ำจาก ผู้ประเมิน 4 แหล่ง ได้แก่ นักเรียน ครู ผู้ปกครอง และเพื่อน วิธีดำเนินการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ตอน ประกอบด้วย ตอนที่ 1 การสร้างและพัฒนารูปแบบการประเมินจิตสำนึกรักษ์น้ำตามแนวคิดการประเมิน 360 องศา และตอนที่ 2 ทดลองใช้รูปแบบการประเมินจิตสำนึกรักษ์น้ำตามแนวคิดการประเมิน 360 องศา ผลการวิจัย พบว่า 1) รูปแบบการประเมินจิตสำนึกรักษ์น้ำตามแนวคิดการประเมิน 360 องศา ประกอบด้วย องค์ประกอบสำคัญ 4 องค์ประกอบ ได้แก่ (1) เป้าหมายของการประเมิน (2) สิ่งที่มีประเมิน (3) วิธีการประเมิน และ (4) วิธีการตัดสิน และมีคุณภาพในมิติความถูกต้องครอบคลุม อยู่ในระดับมากที่สุด ส่วนประโยชน์ที่ได้รับจากการประเมินความเป็นไปได้ในการนำรูปแบบการประเมินไปใช้ และความเหมาะสม อยู่ในระดับมาก 2) นักเรียนที่เข้าร่วมโครงการวิจัยภายใต้แผนงานวิจัยการพัฒนาระบบการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกรักษ์น้ำของเยาวชนกลุ่มน้ำคลองท่าแนะ จังหวัดพัทลุง ระยะที่ 1 มีจิตสำนึกรักษ์น้ำอยู่ในระดับมาก และคุณภาพของผลการประเมินจิตสำนึกรักษ์น้ำด้านความสอดคล้องของผลการประเมินมีค่าอยู่ ระหว่าง 0.870-0.988 ด้านความเที่ยงมีค่าอยู่ระหว่าง 0.707-0.968 และด้านความตรงตามเกณฑ์สัมพัทธ์มีค่า อยู่ระหว่าง -0.062-0.809

ทรงศรี ตุ่นทอง และคณะ (2560) ทำการศึกษารูปแบบการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะสำหรับเยาวชนจังหวัดลพบุรี โดยใช้การปรับพฤติกรรมทางปัญญา โดยการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อ 1. สร้างรูปแบบการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะสำหรับเยาวชนจังหวัดลพบุรี โดยใช้การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางปัญญา 2. ประเมินรูปแบบการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะสำหรับเยาวชนจังหวัด ลพบุรี โดยใช้การปรับพฤติกรรมทางปัญญา มีวิธีดำเนินการวิจัย 3 ขั้นตอน คือ 1) การสร้างรูปแบบฯ โดยนำ

แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการปรับพฤติกรรมทางปัญญาและแนวคิดในการพัฒนารูปแบบฯ จากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมาใช้เป็นฐาน คิดในการสร้างรูปแบบฯ 2) การทดลองใช้รูปแบบฯ ได้ทดลองกับเยาวชนจังหวัดลพบุรี ปี พ.ศ. 2556 จำนวน 40 คน ใช้เวลา 30 ชั่วโมง และ 3) การประเมินและปรับปรุงรูปแบบฯ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบที่ ผลการวิจัย พบว่ารูปแบบการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะสำหรับเยาวชนจังหวัดลพบุรี โดยใช้การปรับเปลี่ยน พฤติกรรมทางปัญญา โดยมี 4 ขั้นตอน คือ 1) จัดกิจกรรมสร้างความตระหนัก 2) การวางแผนพัฒนาสาธารณะ 3) การดำเนินการตามแผน และ 4) การสะท้อนตนเองเพื่อการปรับปรุงตนเอง โดยในขั้นตอนการวางแผนพัฒนาจิตสำนึก สาธารณะเน้นการชี้แนะการให้ขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงาน ผลการประเมินรูปแบบฯ พบว่า โดยภาพรวมจิตสำนึกสาธารณะของเยาวชนหลังใช้สูงกว่าก่อนใช้รูปแบบฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาของส่วนรวม และด้านการเคารพสิทธิในการใช้ของส่วนรวมของเยาวชนหลังใช้สูงกว่าก่อนใช้รูปแบบฯ อย่างมีนัยสำคัญ ทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนด้านการใช้หรือการกระทำที่จะทำให้เกิดความเสียหายต่อส่วนรวมของเยาวชนหลังใช้กับ ก่อนใช้รูปแบบฯ ไม่แตกต่างกัน

พระใบฎีกาภิตติพงษ์ สีสสุโท และคณะ (2560) ทำการศึกษาการพัฒนาารูปแบบพุทธจิตวิทยาชุมชนในการสร้างจิตสำนึกอนุรักษัรทรัพยากรธรรมชาติ” มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาการพัฒนาารูปแบบพุทธจิตวิทยาชุมชนในการสร้างจิตสำนึกอนุรักษัรธรรมชาติ 2) เพื่อศึกษาประสิทธิผลรูปแบบพุทธจิตวิทยาชุมชนในการสร้างจิตสำนึกอนุรักษัรธรรมชาติของชุมชนจังหวัดตาก 3) เพื่อนำเสนอรูปแบบพุทธจิตวิทยาชุมชนในการสร้างจิตสำนึกอนุรักษัรธรรมชาติเป็นการวิจัยแบบผสม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเป็นนักเรียนโรงเรียนสามเงาวิทยาคมระดับมัธยมศึกษา อายุ 15-18 ปี จำนวน 30 คน ด้วยวิธีการ คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง โดยสร้างชุดฝึกอบรมทดลองกับนักเรียน 2 วัน ติดตามผลหลังจาก 1 เดือนแล้วใช้การสัมภาษณ์ ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนมีความรู้ เข้าใจ หลักการวิธีการ พัฒนารูปแบบการสร้างจิตสำนึกอนุรักษัรทรัพยากรธรรมชาติ หลังจากการเข้าฝึกอบรมโครงการ แล้วนักเรียนมีแรงจูงใจเกิดความตระหนักเห็นความสำคัญของป่าไม้ โดยใช้เทคนิค U-B-P-P-D สามารถช่วยให้ชุมชนมีการพัฒนามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนมากขึ้น คือ 1.เข้าใจปัญหา 2. ใช้หลักพุทธจิตวิทยาในการจัดการป่าชุมชน 3.อบรมให้ความรู้ 4.ขั้นพัฒนาการจัดการป่า ชุมชน ได้สอดแทรกเทคนิคยุทธวิธีการนำเปลี่ยน เพื่อโน้มน้าวจิตใจและสร้างทัศนคติใหม่ ต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน เพื่อความสามัคคีเกิดประสิทธิผลแรงจูงใจในการพัฒนาป่า ชุมชนด้วยความเต็มใจ และหันมาให้ความสำคัญกับการจัดการป่าแบบพุทธจิตวิทยาชุมชนโดยการกำหนดบทบาทและหน้าที่ในการจัดการป่าชุมชน

อุดมพงษ์ เกศศรีพงษ์ศา และคณะ (2560) ทำการศึกษารูปแบบการสร้างจิตสำนึกท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างยั่งยืน ตำบลโคกกลาง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ โดย การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นกับป่าชุมชนและเพื่อหารูปแบบการสร้างจิตสำนึกของคนในท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างยั่งยืนตำบลโคกกลาง อำเภอ ลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การเดินสำรวจ และจัดเวทีร่วมกับชุมชนรอบป่าโคกกลางจำนวน 4 หมู่บ้าน

ผลการวิจัยพบว่า 1) ความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตคนในชุมชนกับป่ามีมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ป่าแห่งนี้เป็นที่อยู่ของสัตว์ป่าเป็นแหล่งอาหารและสร้างรายได้ แต่คนขาดจิตสำนึกในการดูแลป่า รู้จักใช้แต่ไม่ได้ดูแล เนื่องจากคิดว่าป่าไม่มีวันหมดและคิดว่าหน่วยงานราชการมีหน้าที่ต้องเข้าไปดูแล 2) ได้รูปแบบในการสร้างจิตสำนึกของคนในท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างยั่งยืน โดยใช้รูปแบบการให้กลุ่มเยาวชนช่วยในการขับเคลื่อนการสร้างจิตสำนึกในการรักษาป่าและมีการจัดตั้ง “กลุ่มเยาวชนคนรักโขงกรอกประตู” ผ่านทางโซเชียลทำให้การรับรู้กิจกรรมเกี่ยวกับป่า และข่าวสารมีการรับรู้ได้มากขึ้น โดยสอดแทรกการยกระดับจิตสำนึกคนในชุมชนผ่านกิจกรรม ได้แก่ การใช้เครือข่ายยุววิจัย พิธีบวชป่า และติดป้ายอนุรักษ์รอบป่ากิจกรรมตั้งศาลต้นกุง ค่ายเยาวชนอนุรักษ์ป่า การทำแผนที่ป่าด้วย GPS โดยชุมชน เป็นต้น จนเกิดรูปแบบการจัดการป่าโดยการใช้หลักผู้อาวุโสในชุมชน และใช้ระบบความสัมพันธ์เครือข่ายกระบวนการสร้างการ เรียนรู้ข้ามวัย(เด็ก-ผู้สูงอายุ) นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น คือ ทำให้กลุ่มคนในชุมชนมีการรวมตัวกันเพิ่มขึ้น เกิดเครือข่ายความร่วมมือภายในและภายนอกพื้นที่ในการทำกิจกรรมสร้างจิตสำนึก รักษาป่าชุมชน ได้ตั้งกฎกติการ่วมกัน และจัดทำป้ายข้อตกลงเรื่องป่า จัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อดูแลและบริหารจัดการป่า และทางองค์การบริหารส่วนตำบลโคกกลางจัดทำแผนงานเพื่อเสนอหน่วยงานทหารสนับสนุนงบประมาณชุดล่อลวงหนองน้ำในป่า 2 แห่งและชุดคลองเพื่อกันเขตแนวป่าที่เหลือป้องกันการบุกรุกป่า

คณะนี้ เทวฤทธิ์ (2559) ทำการศึกษาการพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมจิตสำนึกรักท้องถิ่นของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายโดยใช้กระบวนการทางสังคม โดยการวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมาย 3 ประการคือ 1) ศึกษาสภาพปัญหาการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมจิตสำนึกรักท้องถิ่นของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย 2) พัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมจิตสำนึกรักท้องถิ่นของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายโดยใช้กระบวนการทางสังคม 3) ศึกษาผลการใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมจิตสำนึกรักท้องถิ่นของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ตอนปลายโดยใช้กระบวนการทางสังคม การวิจัยครั้งนี้มี 3 ระยะคือ ระยะที่ 1 ศึกษาสภาพการจัดการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมจิตสำนึกรักท้องถิ่นในโรงเรียนมัธยมศึกษาของครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในกลุ่มพลังผึ้ง จำนวน 14 คน ระยะที่ 2 พัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมจิตสำนึกรักท้องถิ่นของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายโดยใช้กระบวนการทางสังคม ระยะที่ 3 ศึกษาผลการใช้รูปแบบ ผลการวิจัยปรากฏดังนี้ ระยะที่ 1 ครูผู้สอนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดไม่เคย พัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมจิตสำนึกรักท้องถิ่นโดยใช้กระบวนการทางสังคมแต่ครูทุกคนเคยใช้กระบวนการทางสังคมมาช่วยในการจัดการเรียนรู้ ครูส่วนมากไม่เคยจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแต่ครูส่วนน้อยเคยจัด โรงเรียนและครูขาดการรวบรวมข้อมูลทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเอาไว้อย่างเป็นระบบ ครูเคยจัดการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้รับความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น เคยจัดกิจกรรมให้ ผู้เรียนได้เห็นวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น เคยจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เห็นคุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติที่มีต่อการดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่นและครูทุกคนเคยศึกษากระบวนการทางสังคมแต่ไม่เคยศึกษากระบวนการส่งเสริมจิตสำนึกรักท้องถิ่น ระยะที่ 2 รูปแบบการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมจิตสำนึกรักท้องถิ่นของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายโดยใช้กระบวนการทางสังคมมี 6 องค์ประกอบ คือ 1) ทฤษฎี แนวคิดที่

เกี่ยวข้องกับรูปแบบ 2) วัตถุประสงค์ของรูปแบบ 3) กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่มี 4 ขั้นตอนคือ ขั้นการสร้างความตระหนัก ขั้นปัญหา ขั้นแก้ปัญหาและขั้นการอนุรักษ์ประยุกต์ใช้ 4) ระบบสังคม 5) การตอบสนอง 6) ระบบสนับสนุน คุณภาพความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด ($X = 4.61$) ระยะที่ 3 นักเรียนกลุ่มทดลองมีคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกว่าคะแนนก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และนักเรียนกลุ่มทดลองมีระดับจิตสำนึกรักท้องถิ่นสูงกว่า กลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

ปาพินท์ รุณธาด และคณะ (2559) ทำการศึกษาการพัฒนาจิตสาธารณะด้วยกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้หน้านักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสกลนคร เขต 3. โดย การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) สร้างและหาประสิทธิภาพของชุดฝึกอบรมพัฒนาจิตสาธารณะด้วยกระบวนการเรียนรู้ จากประสบการณ์ของผู้หน้านักเรียน 2) เปรียบเทียบพฤติกรรมจิตสาธารณะของผู้หน้านักเรียนในกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม ระหว่างก่อนและหลังการใช้ชุดฝึกอบรมเพื่อพัฒนาจิตสาธารณะที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นและก่อนการใช้ชุดฝึกอบรม และ 3) เปรียบเทียบพฤติกรรมจิตสาธารณะ ของผู้หน้านักเรียนในกลุ่มทดลองระหว่างหลังการใช้ชุดฝกยติและหลังการฝึกอบรมสิ้นสุดแล้ว 1 เดือน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย เป็นผู้หน้านักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 50 คน โดยแบ่งเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม กลุ่มละ 25 คน ใช้วิธีสุ่มแบบหลายขั้นตอน แบบแผนการทดลองใช้ แบบสองกลุ่มวัดก่อนและหลังการทดลอง เครื่องมือที่ใช้ในการทดลอง ประกอบด้วย ชุดฝึกอบรมเพื่อพัฒนาจิตสาธารณะของผู้หน้านักเรียน จำนวน 10 กิจกรรม และแบบวัดจิตสาธารณะของผู้หน้านักเรียน จำนวน 25 ข้อ ซึ่งมีค่าอำนาจ จำแนก ตั้งแต่ 0.28-0.67 และค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.85 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบสถิติ t-test ผลการวิจัยพบว่า 1) ชุดฝึกอบรมพัฒนา จิตสาธารณะด้วยกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้หน้านักเรียนที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น มีประสิทธิภาพ 85.37/80.04 สูงกว่าเกณฑ์มาตรฐาน 80/80 ประกอบด้วย 3 ด้าน มี 10 กิจกรรม คือ ด้านการช่วยเหลือผู้อื่น จำนวน 3 กิจกรรม ด้านการเสียสละต่อสังคม มี 3 กิจกรรมและด้านการมุ่งมั่นพัฒนาสังคม มี 4 กิจกรรม ซึ่งในแต่ละชุดมี 9 องค์ประกอบ ได้แก่ ชื่อชุดฝึกอบรม หัวข้อเนื้อหา แนวคิด วัตถุประสงค์ กิจกรรมหรือวิธีการดำเนินการ ภาระงาน หรือชิ้นงาน สื่อ อุปกรณ์ แหล่งเรียนรู้ ระยะเวลา ที่ใช้ฝึกอบรม และการประเมินผล 2) ผู้หน้านักเรียนที่อบรมโดยใช้ชุดฝึกอบรมที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นมีพฤติกรรมจิตสาธารณะหลังการฝึกอบรมสูงกว่าก่อนการฝึกอบรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนผู้หน้านักเรียนกลุ่มควบคุมที่สอนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ มีพฤติกรรมจิตสาธารณะก่อนและหลังการฝึกอบรมไม่แตกต่างกัน และ 3) ผู้หน้านักเรียนที่อบรมโดยใช้ชุดฝึกอบรมที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นมีความคงทนของพฤติกรรมจิตสาธารณะหลังการฝึกอบรมยุติและพฤติกรรมหลังการฝึกอบรมเสร็จสิ้นแล้ว 1 เดือน ไม่แตกต่างกัน

ธีราพร ทองปัญญา และคณะ (2558) ทำการศึกษาจิตสำนึกต่อการพัฒนาชุมชนของเยาวชน: กรณีศึกษา กลุ่มเยาวชนอาสาสมัครพัฒนาชุมชนห้วยหมอนทอง โดยการวิจัยนี้มี วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับจิตสำนึกและบทบาทที่สะท้อนจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนของเยาวชน โดยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยเทคนิค สามเส้าคือการใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกต

ซึ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ เยาวชนที่มีความสนใจและสมัครใจในการเข้าร่วมกระบวนการวิจัย จำนวน 21 คน กับกลุ่มผู้นำชุมชนและครูในชุมชนห้วยหมอนทอง รวมทั้งผู้ปกครอง จำนวน 10 คน วิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติพรรณนา ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และค่าอัตราส่วนร้อยละเพื่อ แสดงถึงระดับจิตสำนึกของเยาวชนที่มีต่อการพัฒนาชุมชนและการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) เกี่ยวกับระดับจิตสำนึกและบทบาทในการพัฒนาชุมชนของเยาวชน ผลการวิจัยพบว่าจิตสำนึกต่อการพัฒนาชุมชนของเยาวชนอยู่ในระดับการเห็นคุณค่าเป็นส่วนใหญ่ โดยมีเยาวชนเพียง 1 คนที่มีจิตสำนึกต่อการพัฒนาชุมชนในระดับการจัดระบบ และเมื่อพิจารณาจิตสำนึกกับบทบาทในการพัฒนาชุมชนของเยาวชน แยกตามรายด้าน 4 ด้าน พบว่า เยาวชนมีจิตสำนึกต่อการพัฒนาชุมชนด้านสิ่งแวดล้อมมากกว่าด้านอื่นๆ ในขณะที่เยาวชนมีการแสดงบทบาทในการพัฒนาชุมชนด้านวัฒนธรรมมากที่สุดและการแสดงบทบาทต่างๆ ของเยาวชนมีลักษณะเป็นเพียงผู้เข้าร่วมเท่านั้น เนื่องจากผู้นำและคนในชุมชนมองว่าเยาวชนยังมีวุฒิภาวะต่ำ ไม่สามารถเป็นผู้ทำการพัฒนาชุมชนได้ด้วยตนเอง และยังอยู่ในวัยที่ควรเรียนหนังสือ ดังนั้นผู้นำและคนในชุมชนจะต้องเปลี่ยนมุมมองที่มีต่อเยาวชนใหม่ พร้อมกับการเปิดโอกาสให้เยาวชนได้มีส่วนร่วมในการคิดและทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนของตน

ยุพาวรรณ ไชยโป (2558) ทำการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อจิตสำนึกสาธารณะของนักเรียนช่วงชั้นที่ 3 ในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาปัตตานี เขต 3 โดยในการวิจัยครั้งนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อค้นหาปัจจัยที่ส่งผลต่อจิตสำนึกสาธารณะของนักเรียนช่วงชั้นที่ 3 ในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาปัตตานี เขต 3 กลุ่มตัวอย่างจำนวน 146 คน จากจำนวน 5 โรงเรียน ได้จากการสุ่มโดยวิธีการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) โดยวิธีการจับฉลาก เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถามคุณธรรมจริยธรรม และรูปแบบการเลี้ยงดู สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ การวิเคราะห์สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ และการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบเป็นขั้นตอน (Stepwise Multiple Regression Analysis) ผลการวิจัยพบว่า 1. คุณธรรมจริยธรรม ด้านความมีวินัย ด้านความรับผิดชอบ ด้านความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ด้านความกตัญญูกตเวที การเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย มีความสัมพันธ์ทางบวกกับจิตสำนึกสาธารณะอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ (R) อยู่ระหว่าง .127-.661 2. ตัวแปรที่สามารถพยากรณ์จิตสำนึกสาธารณะของนักเรียนช่วงชั้นที่ 3 อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ได้แก่ คุณธรรมจริยธรรม ด้านความมีวินัย ด้านเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ด้านความกตัญญูกตเวที การเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย และการเลี้ยงดูแบบปล่อยปละละเลย โดยสรุปคุณธรรมจริยธรรม ด้านความมีวินัย ด้านความรับผิดชอบ ด้านความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ด้านความกตัญญูกตเวที และการเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย มีความสัมพันธ์ทางบวก จิตสำนึกสาธารณะ ดังนั้นครูจึงควรส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมด้านดังกล่าวให้มากขึ้น

ภิรมย์ เอี่ยมสำอางค์ (2556) ทำการศึกษาการวิเคราะห์ องค์ประกอบจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา นครสวรรค์ โดยการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบจิตสำนึกต่อ

การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา นครสวรรค์ กลุ่มตัวอย่างได้แก่ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 จำนวน 500 คน ได้มาโดยการสุ่มแบบหลายขั้นตอน (Multi-stage random sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถามประมาณค่า 5 ระดับ มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.95 วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และวิเคราะห์องค์ประกอบหลัก (Principal component analysis :PCA) หมุนแกนองค์ประกอบแบบมุมฉาก (Orthogonal rotation) ด้วยวิธีวาริแมกซ์ (Varimax method) ผลการวิจัย พบว่า องค์ประกอบจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา นครสวรรค์ ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ โดยองค์ประกอบด้านความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมีความสำคัญมากที่สุด มีค่าไอเกนเท่ากับ 20.67 อธิบายความแปรปรวนได้ร้อยละ 33.89 รองลงมา คือองค์ประกอบด้านความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมีค่าไอเกนเท่ากับ 19.80 อธิบายความแปรปรวนได้ร้อยละ 32.46 และองค์ประกอบด้านการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมมีค่าไอเกน เท่ากับ 12.80 อธิบายความแปรปรวนได้ร้อยละ 20.98

สุนทรี ผาตินาวิน (2558) ทำการศึกษาผลการใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวตามเทคนิคตัวแบบเพื่อพัฒนาพฤติกรรมความมีจิตสำนึกสาธารณะของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนแสนสุข จังหวัดชลบุรี โดยการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) เปรียบเทียบพฤติกรรมความมีจิตสำนึกสาธารณะของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนแสนสุข จังหวัดชลบุรีในกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมหลังการทดลอง (2) เปรียบเทียบพฤติกรรมความมีจิตสำนึกสาธารณะของนักเรียนกลุ่มทดลองก่อนและหลังการใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวตามเทคนิคตัวแบบเพื่อพัฒนาพฤติกรรมความมีจิตสำนึกสาธารณะ (3) เปรียบเทียบพฤติกรรมความมีจิตสำนึกสาธารณะของนักเรียนกลุ่มทดลองระยะหลังการทดลองกับระยะติดตามผล (4) เปรียบเทียบพฤติกรรมความมีจิตสำนึกสาธารณะของกลุ่มทดลองที่มีภูมิหลังทางชีวสังคมแตกต่างกันหลังการใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวตามเทคนิคตัวแบบเพื่อพัฒนาพฤติกรรมความมีจิตสำนึกสาธารณะ และ (5) สังเคราะห์ความคิดเห็นและความรู้สึกรของนักเรียนในการเข้าร่วมกิจกรรมแนะแนวตามเทคนิคตัวแบบเพื่อพัฒนาพฤติกรรมความมีจิตสำนึกสาธารณะ กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้คือนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ปี การศึกษา 2558 โรงเรียนแสนสุข อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรีจำนวน 70 คน ได้มาโดยการสุ่มแบบกลุ่ม 2 ห้องเรียน จากนั้นสุ่มเข้ากลุ่ม 2 กลุ่ม ได้กลุ่มละ 35 คน และสุ่มเพื่อกำหนดกลุ่ม เป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย (1) แบบสอบถามพฤติกรรมความมีจิตสำนึกสาธารณะ มีค่าความเที่ยง .86 (2) ชุดกิจกรรมแนะแนวตามเทคนิคตัวแบบเพื่อพัฒนาพฤติกรรมความมีจิตสำนึกสาธารณะ จำนวน 12 กิจกรรม สำหรับนักเรียนกลุ่มทดลองและ (3) กิจกรรมแนะแนวอื่นๆ จำนวน 12 กิจกรรม สำหรับนักเรียนกลุ่มควบคุม การวิเคราะห์ข้อมูลใช้ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าที การวิเคราะห์ความแปรปรวนสองทาง และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยปรากฏว่า (1) นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนแสนสุข ในกลุ่มทดลองหลังใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวตามเทคนิคตัวแบบเพื่อพัฒนาพฤติกรรมความมีจิตสำนึกสาธารณะมีพฤติกรรมความ

มีจิตสำนึกสาธารณะสูงกว่าของกลุ่มควบคุมหลังใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวอื่น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (2) กลุ่มทดลองหลังใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวตามเทคนิคตัวแบบเพื่อพัฒนาพฤติกรรมความมีจิตสำนึกสาธารณะมีพฤติกรรมความมีจิตสำนึกสาธารณะสูงกว่า พฤติกรรมดังกล่าวก่อนใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (3) กลุ่มทดลองในระยะหลังการทดลองกับระยะติดตามผลมีพฤติกรรมความมีจิตสำนึกสาธารณะไม่แตกต่างกัน (4) กลุ่มทดลองที่มีภูมิหลังทางชีวสังคมแตกต่างกัน หลังใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวตามเทคนิคตัวแบบเพื่อพัฒนาพฤติกรรมความมีจิตสำนึกสาธารณะ มีพฤติกรรมความมีจิตสำนึกสาธารณะไม่แตกต่างกัน และ (5) การสังเคราะห์ข้อมูลจากใบงานกิจกรรมของนักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรม พบว่านักเรียนมีพฤติกรรมจิตสำนึกสาธารณะสูงขึ้นโดยใช้เทคนิคตัวแบบทั้งตัวแบบบุคคลจริง ตัวแบบสัญลักษณ์ และสารบันทึกหรือคำบอกเล่า กลุ่มตัวอย่างได้เสนอว่าตัวแบบบุคคลจริงได้ผลดีที่สุด เพราะเป็นตัวอย่างพฤติกรรมสังเกตง่ายและชัดเจน สามารถเลียนแบบพฤติกรรมตามตัวแบบได้ดีกว่า โดยการเสนอตัวแบบต้องควบคู่กับการเสริมแรง

อมรรัตน์ เชิงหอม และคณะ(2557) ทำการศึกษาการพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการปลูกจิตสำนึกสุจริต ให้กับนักเรียน โรงเรียนบ้านหาดแพง (หาดแพงวิทยา) โดย การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อ 1) ศึกษาสภาพการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการปลูกจิตสำนึกสุจริตให้กับนักเรียน โรงเรียนบ้านหาดแพง (หาดแพงวิทยา) 2) สร้างรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการปลูกจิตสำนึกสุจริตให้กับนักเรียน โรงเรียนบ้านหาดแพง (หาดแพงวิทยา) 3) ทดลองใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการปลูกจิตสำนึกสุจริตให้กับนักเรียน โรงเรียนบ้านหาดแพง (หาดแพงวิทยา) 4) ศึกษาความพึงพอใจของครูคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้ปกครอง และ นักเรียน ต่อรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการปลูกจิตสำนึกสุจริตให้กับนักเรียนโรงเรียนบ้านหาดแพง (หาดแพงวิทยา) กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ครูโรงเรียนบ้านหาดแพง จำนวน 8 คน คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 4 คน นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 - ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 86 คน และผู้ปกครองนักเรียน จำนวน 86 คน รวมทั้งสิ้น 184 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบประเมินคุณลักษณะความสุจริตและแบบประเมินความพึงพอใจ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ ร้อยละ (%) ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และค่าที (t-test Dependent) ผลการวิจัยพบว่า 1. สภาพการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการปลูกจิตสำนึกสุจริตให้กับนักเรียนอย่างหลากหลายประกอบด้วย กิจกรรมใน 3 ลักษณะคือกิจกรรมปลูกฝังกิจกรรมป้องกัน และกิจกรรมประสานชุมชน 2. รูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการปลูกจิตสำนึกสุจริตให้กับนักเรียนโรงเรียนบ้านหาดแพง (หาดแพงวิทยา) คือ รูปแบบ 3-3-3 ประกอบด้วย 1) กิจกรรมการปลูกฝัง ได้แก่กิจกรรมเด็กดีศรีหาดแพง กิจกรรมธนาคารความดีและกิจกรรมออมทรัพย์ 2) กิจกรรมการป้องกัน ได้แก่กิจกรรมเดินตามรอยเทพอ กิจกรรมนิทานคุณธรรม และกิจกรรมโครงงานคุณธรรม 3) กิจกรรมประสานชุมชน ได้แก่กิจกรรมรณรงค์สุจริต กิจกรรมสุจริตเริ่มที่บ้าน และกิจกรรมวัดสุโรงเรียน 3. ผลการทดลองใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการปลูกจิตสำนึกสุจริตให้กับนักเรียนโรงเรียนบ้านหาดแพง (หาดแพงวิทยา) ปรากฏผลดังนี้ 3.1 นักเรียนโรงเรียนบ้านหาดแพง (หาดแพงวิทยา) มีคุณลักษณะความสุจริตระดับคุณภาพดีเยี่ยมร้อยละ 75.63 ระดับคุณภาพดีร้อยละ 21.94 และระดับผานร้อยละ 2.43 3.2

นักเรียนโรงเรียนบ้านหาดแพง (หาดแพงวิทยา) มีคะแนนคุณลักษณะความสุจริตหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 4. ครูคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้ปกครอง และนักเรียนมีความพึงพอใจต่อรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่ ส่งเสริมการปลูกจิตสำนึกสุจริตให้กับนักเรียนโรงเรียนบ้านหาดแพง (หาดแพงวิทยา) อยู่ในระดับมากที่สุด

กล่าวโดยสรุป การวิจัยเพื่อพัฒนาและสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีหลายรูปแบบ ได้แก่ กลุ่มเยาวชน กิจกรรม กระบวนการมีส่วนร่วม รูปแบบพุทธจิตวิทยาชุมชน ชุดฝึกอบรม กระบวนการจัดการเรียนรู้ และกิจกรรมแนะแนว โดยหลักการดำเนินการวิจัยพบว่า กิจกรรมดังกล่าวสามารถสร้างจิตสำนึกให้แก่กลุ่มเป้าหมายได้

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ทิพย์วรรณ แพงบุปผา สมคิด สร้อยน้ำ แ่งน้อย ย่านวารี และพนายุทธ เขยบาล (2561) ทำการศึกษาการพัฒนาการมีส่วนร่วมสำหรับการบริหารงานวิชาการในโรงเรียน: กรณีศึกษา โรงเรียนบ้านดงมะกรูดทรายทอง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต 1 โดยมีใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จำนวน 3 วงรอบ ตามแนวคิดของ เคมมิส และแมคแท็กการ์ด (Kemmis & McTaggart) ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ การวางแผน (Planning) การปฏิบัติ (Acting) การสังเกต (Observing) และการสะท้อนผล (Reflecting) ผู้ร่วมวิจัย จำนวน 40 คน ผลการวิจัยพบว่า 1) แนวทางเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการโรงเรียน เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิชาการ 5 ด้าน คือ การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ การพัฒนาสื่อวัสดุกรรมและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ และการส่งเสริมความรู้แก่ชุมชน 2) กระบวนการที่เหมาะสมในการบริหารวิชาการแบบมีส่วนร่วม คือ การจัดทำเป็นโครงการนำไปสู่การปฏิบัติร่วมกัน จำนวน 5 โครงการ มีการดำเนินการพัฒนา จำนวน 3 วงรอบ แต่ละวงรอบประกอบด้วยการพัฒนา 4 ขั้นตอน คือ การวางแผน (Planning) การปฏิบัติ (Acting) การสังเกต (Observing) และการสะท้อนผล (Reflecting) 3) ผลการบริหารงานวิชาการแบบมีส่วนร่วม พบว่า เกิดการเปลี่ยนแปลง เกิดการเรียนรู้ และเกิดองค์ความรู้จากการปฏิบัติจริง ทั้งในระดับโรงเรียน ผู้วิจัย ครู กรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครองและนักเรียนทุกคนเกิดการพัฒนาในการร่วมคิดค้นปัญหาและตัดสินใจ ร่วมกันวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมกันสังเกตผลและร่วมกันสะท้อนผล การจัดทำแผนปฏิบัติร่วมกันและนำไปสู่การปฏิบัติทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

ไพสุตา แก้วลือ และถนอมวรรณ ประเสริฐเจริญสุข (2558) ทำการพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านวินัยนักเรียนของโรงเรียนบ้านนาเรียง: การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) กระบวนการพัฒนาประกอบด้วยกิจกรรม 4 กิจกรรม คือ กิจกรรมพัฒนาบุคลากร กิจกรรมปลูกฝังวินัยนักเรียน กิจกรรมที่ใช้พัฒนาวินัยนักเรียน และกิจกรรมประเมินวินัยนักเรียน ผลการดำเนินการพัฒนาอยู่ในระดับมาก และแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางบวก คือ การร่วมมือในการพัฒนา การประพฤติตนตามระเบียบวินัย เกิดการเรียนรู้หลายประการทั้งด้านการทำงานเป็นทีม การสร้างแรงจูงใจ การพัฒนาวินัยนักเรียนในเชิงบวก และเกิดองค์ความรู้จากการปฏิบัติจริง คือ การใช้

หลักการมีส่วนร่วมและกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการในการพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านวินัยนักเรียน และนักเรียนมีการเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านวินัยในทางที่ดีขึ้น

อุษามาศ ธเนศานนท์ สิทธิพร นิยมศรีสมศักดิ์ และเจริญวิษณุ สมพงษ์ธรรม (2555) ทำการศึกษารูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนางานโรงเรียนอนุบาลตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงของโรงเรียนอนุบาลบ้านดั่นเกล้า จังหวัดชลบุรี โดยใช้แนวคิดของเคมมิส และแม็คแทกการ์ท วิธีดำเนินการวิจัยประกอบด้วย 6 ระยะ คือ การเตรียมการวิจัย การวิเคราะห์สถานการณ์ การจัดทำแผน การนำแผนไปสู่การปฏิบัติ การติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน และการสรุปผล ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ตัวแทนผู้บริหาร จำนวน 2 คน ตัวแทนครู จำนวน 7 คน คณะกรรมการสถานศึกษา 5 คน ตัวแทนผู้ปกครอง 9 คน ของโรงเรียนอนุบาลบ้านดั่นเกล้า จังหวัดชลบุรี ได้มาจากการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนางานโรงเรียนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงของโรงเรียนอนุบาลบ้านดั่นเกล้า จังหวัดชลบุรี ประกอบด้วย รูปแบบการพัฒนางานโรงเรียน 4 ด้าน คือ การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานบุคคล การบริหารงานงบประมาณ และการบริหารงานทั่วไป

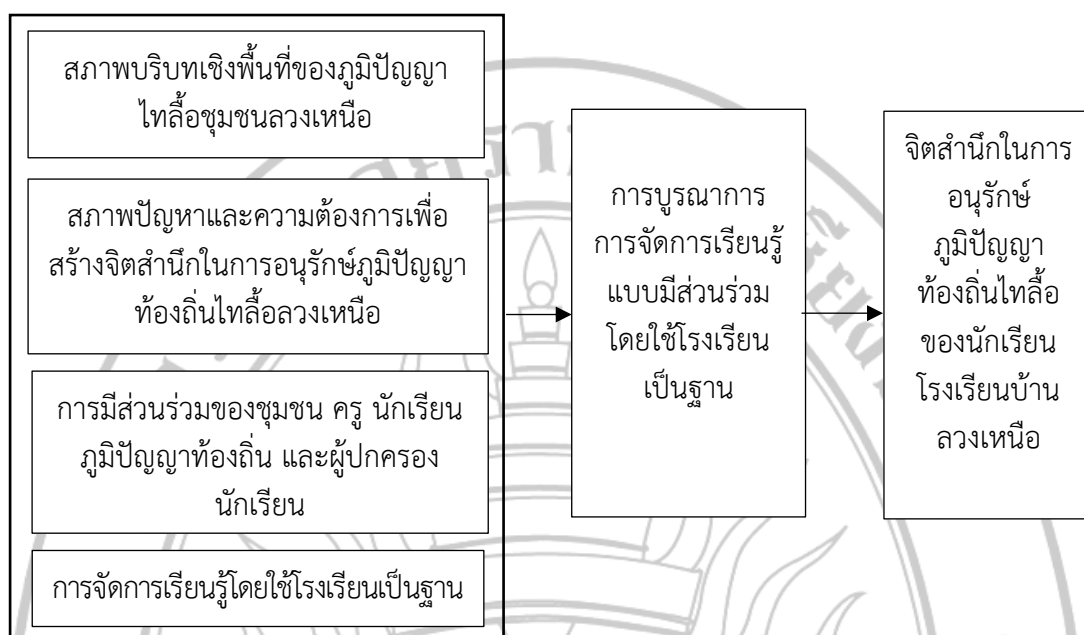
จรรยา กิรตินิตยา (2550) ทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง การทอผ้าไหมด้วยกี่กระตุก สาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนบ้านหนองใหญ่ มีวิธีดำเนินการ 4 ขั้นตอน คือ การสำรวจความต้องการและความจำเป็นในการใช้หลักสูตร การพัฒนาหลักสูตร การทดลองใช้หลักสูตร และการประเมินการใช้หลักสูตร ผลการวิจัยพบว่าหลักสูตรท้องถิ่นที่พัฒนาขึ้นมีความเหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและท้องถิ่นเพราะพัฒนาขึ้นจากการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง สามารถใช้จัดการเรียนรู้ได้ตามศักยภาพของผู้เรียนอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้เกี่ยวข้องสามารถนำผลการพัฒนาหลักสูตรไปใช้ในการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ได้ตามความเหมาะสม

หทัย น้อยสมบัติ และคณะ (2548) ทำการสร้างบทเรียนวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น เรื่องระบบนิเวศของกุดน้ำลาดสำหรับนักเรียน นักศึกษาและชาวบ้านกุดอ้อ ตำบลลำพาน อำเภอมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัย คือ นักเรียน นักศึกษาและอาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์และชาวบ้าน ผลการวิจัยพบว่าได้องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับกุดน้ำลาด ได้บทเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีการบูรณาการในรายวิชาวิทยาศาสตร์ ศิลปะ ภาษาไทย และคณิตศาสตร์ บทเรียนระดับอุดมศึกษา ในรายวิชานิเวศวิทยา บทเรียนของชุมชน คือ แผ่นพับ เอกสารรวบรวมพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ และประวัติชุมชนบ้านกุดอ้อ

กล่าวโดยสรุป จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมาใช้ในการพัฒนาการจัดการศึกษาในชุมชนและสถานศึกษาพบว่า ส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาได้อย่างดี และภายหลังการวิจัยช่วยให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จและบรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีกรอบแนวคิดการวิจัย ดังภาพที่ 2.2

ภาพที่ 2.2 กรอบแนวคิดการวิจัย